

MONOGRAFIA ORAȘULUI INEU

EXTRAS DIN „ISTORIC INEU”, PRELIMINAR PROIECTULUI DE REABILITARE A CETĂȚII, 2007-2011, RELUAT ÎN 2016 ȘI DIN „STUDIUL ISTORIC PRELIMINAR ÎN VEDEREA FINALIZĂRII PUG INEU, JUDEȚUL ARAD”, 2014

Acest studiu a avut cel puțin trei etape: prima - studiul istoric necesar proiectului de reabilitare a Cetății Ineului, a doua - studiul preliminar PUG Ineu și a treia, un nou studiu istoric pentru reabilitarea cetății, care este în curs. Prima documentație a avut drept țintă cetatea, a doua orașul, a treia iarăși cetatea. Între ele fiind o distanță de câțiva ani, este firesc să fi apărut între timp noi informații și interpretări ale celor deja știute. Voi încerca în cele ce urmează să contopesc primele două studii și să utilizez o parte din ultimul, acesta nefiind finalizat, scopul fiind în continuare dublu: cetatea și orașul, ambele având nevoie de o cât mai corectă cunoaștere și prelucrare a datelor în folosul buneii lor administrări.

Surse documentare scrise (edite)

- Anghel Gh., *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972
- Anghel Gh., Berciu I., *Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei*, București, 1968
- Chiș Doina, *Ineu-intinerar sentimental în imagini și documente*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2013
- Chiș Petru, *Ineu de la a doua retragere a turcilor până la sfârșitul primului război mondial și făurirea României Mari (1693-1919)*, ed. Guttenberg Univers, Arad, 2014
- Crișan Ioan, *Așezări rurale medievale din Crișana. Secolele X-XIII*, ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2006
- Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat,*

- Crișana și Maramureș*, coord. Adrian Andrei Rusu, Presa Univ. Cluj-Napoca, 2000
- Drăguț V., *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976
- Dudaș Florian, *Zărandul. Chipuri și fapte din trecut*, București, 1981
- Fabian G., *Aradvarmegye leirasa*, Buda, 1835, vol I
- Feneșan Cristina, *Vilayetul Timișoara 1552-1716*, ed. Ariergarda, Timișoara, 2014
- Găvănescu Eduard I., *Târguri arădene*, „Hotarul”, anul I, dec. nr. 8, Arad, 1933; anul II, ian-feb., nr. 9-10, Arad, 1934
- Gheorghiu Teodor Octavian, *Arhitectura medievală de apărare din România*, București, 1985
- Gheorghiu T. O., *Târguri și mici orase medievale din sud-vestul României și relația lor cu mediul natural*, „Historia Urbana”, tom XIX, 2011, pp. 3-25
- Glück E., *Contribuții cu privire la istoricul cetății de la Ineu*, „Ziridava”, XIII, 1981
- Greffner Otto., *A Borosjenői var*, „Vörös Lobogo”, 7170/ 5.IV. 1968
- Horațiu Crișan I., *Itinerarii arheologice transilvănene*, București, 1982
- Kiss N., *A Borosjenői var*, „Vörös Lobogo”, 15.V. 1970
- Lanevschi Gh., *Repertoriul cetăților medievale din județul Arad (I)*, „Ziridava”, VIII, 1977
- Marki S., *Az aradi var története*, Budapest, 1998
- Meszar Marius Răzvan, prof. Dr., *Reforma agrară din anul 1921. O istorie a agriculturii în județul Arad*

- (1918-1941), Editura Gutenberg Univers, Arad, 2014
- Pagini ineuane*, coord. Doina Chiș, Editura Grafnet, Oradea, 2007
- Parecz I., *Aradmegye es Aradvaros ismertetese*, Arad, 1871
- Repertoriul arheologic al Mureșului inferior*, Timișoara, 1999
- Roz A., Geza K, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997
- Rusu A.A., *Castelarea carpatică*, Cluj-Napoca, 2005
- Rusu A.A., Hurezan G. P., *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999
- Rusu A.A., Hurezan G. P., *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, 2000
- Suciu C., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, București, 1967
- Tripa Pavel, *Trecutul orașului Ineu și al cetății lenopolei*, Editura Emia, Deva, 2007
- Vesa Pavel, *Biserile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mirador, Arad, 2000
- Vesa Pavel, *Biserici de lemn de odinioară*, ed. Gutenberg, Arad, 1997
- Vincze Bunyatyary, *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*, vol. 3, Nagyvárad-Deblecen, 1883-1935
- ”Ziridava”- colecția completă
- www.encyclopediaromaniei.ro/wiki/Ineu

Surse inedite (arhive)

- Arhiva Muzeului Județean Arad
- Arhivele Statului- Filiala Arad

Sursele ridicărilor topografice și planurilor (secol XVIII-XIX):

- *Plan sf. sec. XVII*; sursa: *Krigsarkivet Stokholm*, Utländska stads- och fästningsplaner, cod SE/KrA/0406/26/007/001, cf. https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/K0008004_00001
- *Harta lui Giovanni Morando Visconti*- 1699; sursa: Muzeul Arad
- *Plan din 1745*; sursa: Tripa Pavel, *op. cit.*

- „*Prima ridicare topografică militară*”... („*Ridicarea Josefina*”) din cca 1782; surse: *Arhivele Statului București- fond clișee*; *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság... 1782-1785 (Prima ridicare topografică militară. Regatul Maghiar...1782-1785)*, ed. „Arcanum”, Budapest, 2004) și *Az első katonai felmérés. Erdély és a Temesi bansag (Prima ridicare topografică militară- Transilvania și Timiș)*, DVD, ed. „Arcanum”, Budapest, 2005
- *Planul urbariului din 1791* ; sursa: Arhiva Primăriei Ineu
- „*A doua ridicare topografică militară*...” („*Ridicarea Franciscană*”) realizată în zonă în cca 1850-1865; sursa: *A Masodik katonai felmérés. A Magyar királysag és a Temesi bansag Negyfelbontasu, szines térképei- 1819-1869 (A doua ridicare topografică militară. Secțiunile color ale hărții Regatului Maghiar și Timișului-1819-1869)*, DVD, ed. „Arcanum”, Budapest, 2005
- „*A treia ridicare topografică militară*...” (cca 1883-1887); sursa: Arhivele Statului Arad
- „*Hartă cadastrală cca. 1890-1900*”; sursa: Pavel Tripa, *op.cit.*, pp. 93-94
- „*Harta militară a Europei, 1910*”; sursa: colecția Radu Radoslav
- „*Planurile Directoare de Tragere*”; sursa: geo-spațial.org: Planurile Directoare de Tragere, în easth.unibuc.ro/harti/download-planuri-tragere.php

DENUMIRI ALE ORAȘULUI ÎN DECURSUL ISTORIEI ȘI LOCALIZARE

DENUMIRI: BOROȘINEU, JENEU, JENEU, BOROȘJENŐ, YANOVA

LOCALIZARE

Ineu este amplasat pe ambele maluri ale Crișului Alb, într-o zonă relativ plată. În sud, Crișul se desface în mai multe brațe care au asigurat în mod cert o bună protecție dispere sud. Singura dominantă a reliefului se găsește spre sud-vest – Dealul Mocrei, cu 378 metri.

CRONOLOGIA EVENIMENTELOR

GENERALITĂȚI

Istoria localității și, în relație cu ea, a cetății (castelului) Ineului, s-a derulat pe parcursul mai multor secole. Pe teritoriul orașului actual și în vecinătatea sa s-a succedat un număr considerabil de faze ale evoluției habitatului și a altor elemente de arhitectură, care au lăsat urme în subteran și la suprafața solului. Unele sunt detectate, localizate și studiate parțial (între care și cetatea-castel), altele sunt amintite doar documentar.

Există două elemente majore în istoria orașului care au lăsat urme în structura actuală a localității. Primul este castelul-cetate, dominând zona centrală a Ineului; al doilea este situl fostei Mănăstiri a lui Dionisie, localizat în vecinătatea estică a Ineului. Pentru a defini corect relația lor cu orașul actual și a determina elementele de valoare existente în această asocieră este obligatorie o cercetare care să aibă drept scop:

- o informare generală asupra antecedentelor constructive din zona cetății și din vecinătăți;
- o cartare completă (conform informațiilor actuale) a zonei cetății, necesară localizării viitoarelor cercetări arheologice, proiectului de restaurare/conversie/reconversie și amenajării spațiului din jur;
- determinarea evoluției cetății-castel de la origine și până astăzi, ca bază a aceluiași tipuri de proiecte și descoperirea eventualelor arhitecturi mai vechi care îl preced sau care îi sunt contemporane;
- localizarea cu exactitate a sitului fostei mănăstiri, cât timp a fost plasată în felurite variante, fără un studiu corespunzător;
- determinarea ariei și caracteristicilor probabile ale ansamblului fostei mănăstiri, așa cum rezultă din informațiile actuale coroborate cu cele din secolul XIX;
- determinarea raportului posibil cu „castrul din Mocrea” atestat documentar.

Pentru o informare cât mai completă în acest sens, sunt disponibile următoarele tipuri de informații: *scrise* (inscripții, acte de cancelarie, documente diverse, însemnări etc.), *arheologice* (săpături siste-

matice sau de salvare, observații de suprafață, supraveghere de șantier edilitare sau de construcții etc.), *cartografice și vedute și arhitectural-stilistice*. Pentru o optimă și corectă cercetare sunt selecționate doar acele informații de maximă credibilitate; altele, necesar de a fi verificate, sunt prezentate ca atare. Între acestea din urmă, cele care creează cele mai mari probleme sunt documentele cu referiri la așezări sau ansambluri omonime, din alte zone, la care se adaugă grafiile diferite ale acestor toponime, apropiindu-se mult unele de altele. De pildă (anticipând unele etape ale studiului), există cel puțin trei așezări actuale cu numele Ineu. Una dintre ele este cea pe care o studiem aici (fostă în Comitatul Zărand), dar există și Ineu de Criș- Ieneu (fostă în Comitatul Bihor) și Ineu- Jenö (din Comitatul Nógrád). Mai mult, una dintre variantele toponimice din documentele medievale ale Chișinăului- Criș a fost Jenew (identic cu Ineu de Zărand, în unele documente), iar varianta „Ieneu” este folosită pentru mai multe așezări medievale. Și Ineu de Zărand și cel de Nógrád au avut castre (cetăți/castele), ceea ce conduce la confuzii documentare suplimentare. De asemenea, există un document din 1169, care conține referiri la posesiunile unei mănăstiri (posibil a fi „Dyenesmonostura” din zona Ineului) ce pare a fi din această arie (Mocrea, Zerind, Tămașda de pildă), dar care, cât timp există numeroase similitudini toponimice ce creează confuzii, e posibil de a informa despre o cu totul altă zonă din Regatul Maghiar- zona Esztergom, de pildă. Exemplele pot continua, scopul studiului fiind acela de a furniza toată informația (comentată, în cele mai multe cazuri) orientată către subiect, chiar dacă este posibil să fie eronată. Cercetările viitoare istorice vor face, sperăm, lumină în aceste situații, iar informația respectivă, prin caracterul ei de detaliu, nu schimbă aproape nimic din concluziile studiului.

INFORMAȚII SCRISE (INEU ȘI MĂNĂSTIREA LUI DIONISIE)¹⁷³

- 1169 - act prin care, Mănăstirii (?) i se reconfirmă proprietatea asupra satului Apa (una dintre denumirile Mocrei), conform donației făcute de regele Géza¹⁷⁴. Se face astfel referire la realități mai vechi, Géza al II-lea domnind în 1141-1162

- 1177 - actul de hotărnicie către Prepozitura/ Capitulul din Arad: este menționată „terra Sanctisspiritus” (*moșia mănăstirii Sf. Duh*)¹⁷⁵

- 1199 - altă variantă pentru prima apariție documentară a *mănăstirii Sf. Dionisie* („Dyenesmonostura comitis Dyenus”), trecută de regele Emeric în patronaj privat, din vecinătatea Ineului (între Ineu și Mocrea), din locul numit „Câmpul călugărilor” sau „Râțul călugărilor” ; ctitorul este Dionisie, din neamul Becse¹⁷⁶; alte repere sunt „moara Balukan” și cârciuma (hanul) „Mândra Măriuța”¹⁷⁷

- începutul secolului XIII - act papal în care se menționează existența unui *castru la Mocrea (Mocra)*; prin acel act se deduce că mănăstirea era stăpânită de *mănăstirea ortodoxă Sf. Theodosie Cernobiarhul din Berria (Palestina)*, fapt ce poate presupune că Dyenesmonostor și-a schimbat ritul, inițial ortodox (mai exact, de rit răsăritean); castrul se presupune a fi localizabil la Dyenesmonostor, unde există valuri de pământ, deci o fortificație.¹⁷⁸

- 1202-1203 -act de danie al regelui Emeric al Ungariei către Biserica Sf. Martin din Arad: apar documentar *satul Jeneu și Mănăstirea Sf. Duh (Sanctispiritus)*¹⁷⁹

173 Majoritatea informațiilor sunt extrase din Roz A., Geza K, *Dicționarul istoric...* pp. 131-134; există câteva cazuri în care trimiterele la alte surse sunt necesare pentru clarificarea unor probleme, majoritatea fiind generate de interpretarea diferită a documentelor, sau de localizare a unor evenimente sau așezări.

174 Doina Chiș, *op. cit.*, pp. 16-18.

175 *Ibidem*, pp. 19-21.

176 A.A.Rusu, G.P.Hurezan, *Biserici medievale...*, p. 173; comentariu asupra localizării, vezi mai jos.

177 Conform lui Vincze Bunyaty, *op. cit.*, citat de Doina Chiș, *op. cit.*, p. 37.

178 A.A.Rusu, G.P.Hurezan, *Biserici medievale...*, p. 173; față de această propunere, fac observația că locul ocupat de moară și cârciumă (cf. planurilor topografice din secolul XIX și toponimelor locale), este la cca 2,5 km est de Ineu, iar Dealul Mocrea este la cca 2 km în sudul Ineului, fapt ce separă în mod evident cele două amplasamente.

179 Doina Chiș, *op. cit.*, pp. 23-29.

- 1212-1213 - apare în documente *Monasterium Sanctispiritus*¹⁸⁰

- 1214 - altă variantă pentru prima mențiune documentară a *Ineului*¹⁸¹

- 1236 - apare documentar *Dienesmonostor*

- 1258 - problema patronajului Dyenesmonostor este stabilită printr-un duel judiciar cu spada

- 1291-1294 - este menționată documentar *mănăstirea Sanctus Dyonisius*

- 1293 - este menționată așezarea

- 1295 - este menționat documentar *castelanul Egédus* („Egidij Castelano nostro de Jenew”); cetatea este presupusă implicat¹⁸²; într-o altă variantă, atunci este menționat documentar „castrul Ieneu”, ca centru al unui cnezat românesc¹⁸³; conform unor recente evaluări critice ale acestei aserțiuni care plasează începuturile Cetății Ineului în secolul XIII, actul nu se referă la acest Ineu, unde nu ar fi fost atunci cetate, ci la cetatea „Jenö” din comitatul Nógrád¹⁸⁴

- 1290-1308 - este menționată documentar *Monasterium dictus Dyenesmonostura*

- 1300, 1318 - este menționată documentar *Dyenesmonostor* prin abații săi și prin patronii ei laici (de pildă, văduva lui Lel, fiul lui Laurențiu, care obține patronajul de la regele Carol I)

- 1332-1334 - liste papale *la Dyenesmonostor* apare doar plebanul parohiei, fapt ce poate fi interpretat prin starea proastă a mănăstirii („sacerdos de villa Monasterii Sancti Dyonisii”, din 1332)

- 1332-1337 - apare documentar Ineu

- 1334-1336 - apare documentar „*Dyenesmonostora villa Dyonisii Monasterii sancti Dyonisii*”

- 1347 - apare documentar *possessio Jeneu*¹⁸⁵; la 12 mai 1347, în actul dat la Buda de regele Ludovic al Ungariei, apare „moșia numită Boroșineu” și *moșia acelei cetăți Boroșineu* în zonă fiind evocată și biserica Sf. Duh (Sf. Spirit)¹⁸⁶

180 A.A.Rusu, G.P.Hurezan, *Biserici medievale...*, p. 173.

181 A. Roz, Kovach Géza, *op. cit.*, p. 131-vezi mai sus.

182 Doina Chiș, *op. cit.*, p. 54.

183 www.encyclopediaromaniei.ro/wiki/Ineu.

184 A. A. Rusu, *Castelarea Carpatică...*, p. 563.

185 A. Roz, Kovach Géza, *op. cit.*, p. 131.

186 Doina Chiș, *op. cit.*, p. 35.

- 1347 - apare în documente „*ecclesia Sancti Spiritus dicta Dyenesmonostura*”
- 1387 - posesiunea este dată familiei Losonczi ; ulterior se decide de către respectiva familie *construirea castelului*¹⁸⁷; atunci este dat un act de către Stephanus Losoncz în Ineu („Datum in lenö”)¹⁸⁸
- 1387-1395 - este ctitorită *Mănăstirea călugărilor franciscani* (observanți) din Ineu (nelocalizată, încă) de către Ladislau Losonczi, ban de Severin; el moare în 1495, deci ctitorirea are loc înainte
- 1390 - prepozitul Paul de la Dienesmonostor este numit capitular al Sfântului Scaun
- 1415 - prima *mențiune certă a Mănăstirii călugărilor franciscani din Ineu*, sub patronajul aceleiași familii Losonczi
- 1423 - încercare de legalizare a Mănăstirii călugărilor franciscani - act papal
- 1444 - în *Mănăstirea călugărilor franciscani* din Ineu se ține o mare adunare franciscană zonală ; aici se decide constituirea provinciei maghiare a observanților
- secolul XV - menționată „Episcopia grecească neunită” (Episcopia Ortodoxă a Ineului), în care în secolele următoare vor păstori episcopi cunoscuți
- 1472 - apare documentar *castellanus Losonczy* (descendent al lui Ladislau Losonczi, ctitorul Mănăstirii franciscanilor observanți din Ineu), ceea ce presupune *existența castelului*
- 1475 - Ineul apare documentar sub numele *Jenew*
- 1486 - Lucas Andreas de Borosjenew este student la Cracovia
- 1502 - *Dienesmonostor* se află deja *în ruină*
- 1516 - apare documentar Johannes Borosyeniensis, student la Viena
- 1535 - la Ineu apare documentar o *cetate*, în domeniul Losonczy
- *prima jumătate a secolului XVI - castelul - cetate* este menționat de mai multe ori
- 1535 - în *Mănăstirea călugărilor franciscani* sunt 17 călugări
- 1548 - în *Mănăstirea călugărilor franciscani* nu mai sunt decât abatele și un îngrijitor

187 A.A.Rusu, G.P.Hurezan, *Cetăți medievale...* p. 54.

188 Doina Chiș, *op. cit.*, p. 36.

- după 1548 - *Mănăstirea călugărilor franciscani* este probabil *distrusă* de protestanți
- 1559 - este menționată solda cavalerilor din Ineu
- 1561 - este documentat „*oppidum Jenö*”, făcând parte din domeniul de cetate cu 30 de sate și 48 de porți ; centrul acestui domeniu este *castelul-cetate*
- secolele XVI-XVII - Ineul este reședința unui *episcopat românesc* (ortodox)
- 1565 - zona de la nord de Mureș (Zărandul) este cucerită de otomani
- 1566 - atac otoman - este *ocupat Ineul și cetatea*, după o rezistență eroică; urmează o perioadă de alternanță în stăpânirea cetății
- după 1566 - se formează „*Sangeacul Ineului*” (“Sandjak Yanova”); concomitent, se înființează “sandjakul Gyula”; această primă ocupație a Ineului durează până în 1595;
- 1567, 29 sept.- după noile cuceriri, Poarta Otomană realizează un nou recensământ, pentru a aduce la zi recensământul din 1554 a lui Halil beg (“Condica lui Halil beg”)¹⁸⁹
- 1567- defter de timare: la Ineu erau două plutoane de timarioți cu soldă (53 de soldați), deținători de proprietăți în zonă; nu se pote stabili mărimea trupei în întregul ei¹⁹⁰
- 1568, 13 iulie- ordin al sultanului Selim al II-lea prin care cerea autorităților otomane să dărâme fortificațiile refăcute la Ineu¹⁹¹; înseamnă că în cei doi ani de ocupație, otomanii deja consolidaseră fortificația Ineului
- 1570- Derviș, sandjakbegul Ineului atacă 7 sate nemulțumit de capitația pe care o primise¹⁹²
- 1571, 5 mai- sultanul Selim al II-lea dă ordin beglerbegului de Timișoara de a ridica fortificații la Ineu cu ajutorul țăranilor din jur; cetatea nu se putuse apăra în timpul atacurilor din zona de graniță¹⁹³
- 1579- defter de timare: la Ineu garnizoana are 55 de luptători timarioți cu soldă
- 1582, 13 nov.- ordin al sultanului Murat al III-lea prin care se interzice orice atac și ingerințe în zone-

189 Cristina Feneșan, *op. cit.*, p. 176.

190 *Ibidem*, p. 26 și 83.

191 *Ibidem*, p. 199.

192 *Ibidem*, p. 197-198.

193 *Ibidem*, p. 83.

le principatului transilvănean; ordinul nu este respectat și, puțin după, se înregistrează un nou atac al lui Gazanfer, sandjakbegul de Ineu¹⁹⁴
- 1591- serie de atacuri ale unor căpetenii otomane din Ineu asupra unor sate din jur
- 1591- listele de plată otomane menționează *solda garnizoanei otomane* formată din 326 de luptători, din care 45 de martolosi (între care 35 de sârbi creștini, un român și un ungar)¹⁹⁵
- 1592-1595 - apare în documente ca „*Jeneu*”
- 1594-1596 - acțiuni militare creștine împotriva otomanilor în zona Zărandului ; *garnizoana otomană a Ineului* capitulează; în iunie-iulie 1595 trupele transilvane ale lui Moise Székely cuceresc Cenadul, Vărădia de Mureș, Chelmac, Lipova, Șoimuș, Felnac, Nădlac, Șiria, Pâncota și Ineul
- 1599 - *cetatea* intră în stăpânirea lui Mihai Viteazul ; acolo este numit un *pârcălab al Zărandului* - căpitanul Ioan Silișteanu; după alte surse, comandantul cetății este căpitanul Farcaș
- 1600 - lui Ioan Silișteanu i se adresează locuitorii din satele din sudul Crișanei, pentru rezolvarea diferitelor pricini
- 1601-1602 - apare în documente ca „*Jeneo*”
- 1602- fortificația Ineului se află sub comanda căpitanului Ștefan Petneházy, ulterior cumulând și funcția de comite de Zarand¹⁹⁶
- 1604-1605, 1608, 1609, 1611, 1613, 1614, 1616, 1619 - numeroase *mențiuni documentare referitoare la Ineu*
- 1605, 14-15 mai- conscripție realizată de către Francisc Stucz și Dumitru Szászfalusy pentru Ineu și pertinențele sale (“ad arcem Jenö pertinentem”): Ineul avea un jude, doar 8 familii (probabil doar cele care slujeau în cetate) și 3 văduve; la Ineu, cetatea interioară are 3 bastioane și o poartă apărată cu 18 săcălușuri (în total, cetatea interioară avea 31 de turnuri), iar cetatea exterioară, cu 5 bastioane (cel mai puternic era *bastionul Macra*) era dotată cu 36 de tunuri; existau numeroase provizii (de pildă cereale în bastionul dinspre Criș); altele sunt sub “bastionul

194 *Ibidem*, p. 196.

195 *Ibidem*.

196 A. Magina, *Conscripția și inventarul bunurilor Cetății Ineu în anul 1605*, “Banatica”, 21, Reșița, 2011, p. 90.

exterior”; sunt menționate 65 de muschete, 6 săcălușuri (bombarde), 30 de săcălușuri simple, multe puști de ienicer, halebarde, lănci, pumnale, săbii, coifuri și cuirase de proveniență germană etc. etc.; sunt menționate “poarta internă” și “poarta externă”, dar și “poarta de jos a orașului” și “poarta de sus a orașului”, lăsând să se înțeleagă că fortificația exterioară, unde se găsea și “casa căpitanului” era a orașului¹⁹⁷
- 1615- din Ineu sunt dislocați 171 de oșteni în Lipova, proaspăt cedată de Gabriel Bethlen, Porții Otomane¹⁹⁸ !!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!- de văzut cui aparține Ineul!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!
- 1626 - este menționat privilegiul breslei cizmarilor, croitorilor și cojocarilor
- 1629 - scrisoarea beglerbegului Ibrahim către *Horvath Laszlo, căpitanul cetății Ineului*
- 1629-1643 - Episcop (ortodox) al Ineului este Lazăr Longhin Brancovici ; după încheierea mandatului, se retrage la Mănăstirea Comana, în Țara Românească, unde decedează
- 1635, martie- Ștefan Tatai din Ineu primește din partea lui Gh. Rákóczi I întreaga pustă Karasperek, în zona ocupată de Poarta Otomană (detaliu al problemei complicate a “condominium-ului osmano-transilvan”)¹⁹⁹
- secolul XVII - din *biserica Dienesmonostor* rămăseseră turnurile de vest
- 1645 - cca 1652 - *cetatea este refortificată* bastionar de Gabriel Haller, în timpul lui Gh. Rákoczy II (este vorba foarte probabil despre fortificația exterioară, din care astăzi se păstrează un bastion spre Criș, în sud-estul cetății actuale) în perspectiva unor noi atacuri otomane; este posibil să se fi refăcut și castelul interior (vezi mai jos, relatarea lui *Evlyia Celebi* care îl prezintă ca „nou”- „cetatea nouă” sau „mica cetățuie frumoască”), dar acesta este posibil să se fi reparat și imediat după cucerirea otomană
- 1652 - este așezată o *placă fundațională* pe poarta cetății, referitoare la lucrările lui Haller; în acel moment Cetatea Ineu avea 31 de sate
- 1654- principele Gh. Rákóczi al II-lea îi răsplăteș-

197 *Ibidem*, passim.

198 Doina Chiș, *op. cit.*, p. 78.

199 Cristina Feneșan, *op. cit.*, p. 187.

te pe unii soldați din cetatea Ineu, dându-le sate din Comitatele Cenad și Arad (în sudul Mureșului, adică în zona ocupată de Poartă)²⁰⁰

- 1658, 2 sept. - *cetatea și întreaga zonă este cucerită de turci* (o stăpânesc până în 1693); există variantele cuceririi prin asediu²⁰¹ sau cedării cetății printr-o înțelegere cu turcii²⁰²; Ineul este numit *sangeac*; cetatea este reparată și întărită, Ineul devenind “un oraș frumos ca o grădină de rai; aceasta [cetatea-n.n.] a fost desemnată ca reședință de guvernare pentru vizirii de Timișoara”²⁰³

- 1659 - în cetate poposește Mihnea Vodă venind dinspre Țara Românească

- cca 1660 - *descriere a orașului și cetății (“lanova”) de către Evliya Celebi:*

“*Cetatea Ineu....* Are un dizdar, o oda de ieniceri, un haseki aga, un chehaia de spahii, o oda de gebegii, o oda de tunari, un agă al cetății exterioare, un agă de aripă dreaptă, un agă de aripă stângă, agă de azapi, agă de beșlii, agă de martalozi, agă de voluntari; în total sunt zece agale. Are vreo 8000 de ostași și păzitori de cetate.” Cifra este în mod sigur exagerată, dar reflectă importanța cetății în strategia otomană în zonă

„*Orașul Ineu.* Râul Criș trece prin el. Pe malul drept și pe cel stâng al acestui râu se află un *oraș mare*, care având forma curbată, se întinde pe pământ ca un arc. De jur împrejur sunt vreo patru mii opt sute de pași ; în prezent e o palancă pe cale de dezvoltare. Are în total 8 bastioane bine întărite și trei porți și anume: spre miazăzi Poarta Timișoarei, spre apus Poarta Gyulei, spre răsărit Poarta Oradei, toate din lemn. Și șanțul acesteia [al palâncii- n. tr.] e plin cu apele râului Criș. Se adunaseră zece mii de raiale care săpau un șanț nou. În acest oraș se află *geamia lui Küprülü Mehmed pașa...Geamia lui kaseki Osman aga*; și ea se află în centru...*Geamia lui Sofu-Kenan pașa* e acoperită cu olane și are minaret de scânduri. În apropierea ei, tot la capătul podului amintit [cel spre sud-vezi descrierea cetă-

ții-n.n.], se află *geamia lui Köprülüzade Fazıl Ahmed pașa*. În afară de acestea, mai sunt și meceturi. Are în total opt sute de case, cu sau fără etaj...Acesta este un oraș înfloritor...Râul Criș curge tocmai prin mijlocul orașului...Dintre toate clădirile, cele mai frumoase sunt: saraiul pașei, așezat lângă poarta Gyulei; are tindă și baie și mai multe încăperi...Festrestrele balcoanelor acestor case privesc spre râul Criș...Până acum [orașul Ineu-n.n.] nu are decât o singură baie. La capătul podului de lemn de peste râul Criș, Ahmed pașa, fiul lui Köprülü, a construit un han frumos, acoperit cu olane. Aici se găsesc, în total, două sute de prăvălii; altfel de construcții încă nu sunt. Este un oraș foarte, foarte bogat. Raialele de aici sunt ardeleni și valahi... “

„*Înfățișarea cetății Ineu.* Este o cetate de formă pătrată, așezată pe malul râului Criș; are bastioane mici de piatră...iar în fiecare din ele încap o mie de oameni; fiecare are și câte zece tunuri balimeze. E o singură poartă pe latura de miazăzi, iar cheia o păstrează aga ienicerilor, care louiește în cetate. Prin șanțurile cetății curge doldora râul Criș. Înăuntru, aproape de poartă, se află *geamia sultanului Mehmed* [Mehmed al IV-lea – 1648-1687-n.tr.- este geamia amintită și în descrierea orașului-n.n.]. Lângă această geamie se găsesc un *turn de ceas* din scânduri și o mică moară cu cai. În interiorul cetății se află *cetatea nouă*. E o mică cetățuie frumoasă, în care, în afară de odalele ienicerilor, nu se află nimic altceva. În cele patru colțuri sunt patru turnuri solide, cu acoperiș de scânduri și cu ziduri late de douăzeci de picioare. Această cetate interioară are o poartă ce dă spre apus și șanțul acesteia e plin cu apa râului.”²⁰⁴

- 1660- Sultanul intenționează să mute orașul de lângă cetate²⁰⁵; operațiunea nu a avut loc

- 1660- defter- apare “vilayetul Ineu” (Yanova), ceea ce se explică prin stabilirea reședinței pașei la Ineu, în loc de Timișoara²⁰⁶

- 1660-1684- se constată alternanța stabilirii centrului vilayetului între Timișoara și Ineu

- 1662-1663 (după 1658)- Ali-pașa de Buda, gu-

vernatorul cetății, întărește cetatea și construiește o moschee; dacă le socotim pe cele patru geamii descrise de E. Celebi, în Ineu în anii `1660 existau cinci geamii

- 1663- relatare a lui Heinrich von Ottendorf: se deduce că sediul pașalei este la Ineu²⁰⁷

- 1684- 1693- centrul administrativ al *vilayetului Timișoarei* este la Ineu (vezi și relatările lui Celebi și Ottendorf)²⁰⁸

- 1693 - *cetatea este cucerită de habsburgi* ; datarea exactă are două variante: 15 mai (când cucerirea ar fi fost realizată de generalul Veterani), sau 27 iunie (când generalul Donau Heissler a cucerit „Inăul și Vilagoșvarul”)²⁰⁹

- 1702 - *moscheea* devine biserică romano-catolică (până în 1858)

- 1703 - Ineu devine *centru grăniceresc*, *cetatea-castel* servește ca sediu de garnizoană

- 1715-1720 - la Ineu sunt menționate 114 familii

- 1723 - diplomă de înnobilitare a familiei Ștefan Stepici, care va avea numeroși urmași în Ineu

- 1726- orașul și teritoriul din jur este donat Ducelui de Modena, Rinaldo, care nu locuiește în Ineu; în acel moment, așezarea are 210 gospodării impozabile²¹⁰ (191 românești, 10 maghiare și 9 sârbești)

- 1739- ciumă la Ineu

- 1741- Plasa Ineului și Zărandului sunt anexate la Comitatul Aradului; atunci de produce și o răscoală, care la Ineu a produs jef și distrugerii; primarul este capturat și jefuit

- 1742 - Ineul are 51 de familii²¹¹ (informație improbabilă în raport cu precedentă și cea din 1747)

- 1744, 6 nov.- Maria Terezia ordonă evacuarea cetății Ineu (sediul căpitaniei grănicerești din zonă) de către trupele de grăniceri, zona trecând sub autoritatea comitatului

- *până în 1745 (1744)- cetatea este folosită de grăniceri* ; după, cetatea este părăsită

- 1745- ca urmare a unui proces cu Francisc, urmașul Ducelui de Modena, Peterffy Ianos (Iozsef)

²⁰⁷ *Ibidem.*

²⁰⁸ *Ibidem.*

²⁰⁹ P. Chiș, *op. cit.*, p. 11.

²¹⁰ *Ibidem*, p. 26.

²¹¹ A. Roz, K. Géza, *op. cit.*, p. 133.

câștigă 2/3 din averea ducală, din care face parte și Ineu ; atunci se instalează în Ineu, construind o reședință cu anexe importante, în vestul localității (pe locul actualei școli generale, anterior acolo fiind judecătoria²¹² (funcționând eventual într-una dintre clădirile reședinței Peterffy) ; declanșarea de către noul proprietar a procesului de maghiarizare a populației, determină exodul unor locuitori în Rusia, în zona Kievului, unde întemeiază o localitate lenova (Ineu)

- 1746- recensământ- populația Ineului este majoritar românească (79 de familii, dintr-un total de 82, la care se adaugă militarii)²¹³

- 1747 - Ineul are 171 familii

- secolele XVII-XVIII (anterior mijlocului secolului XVIII) - exista o biserică veche, probabil de lemn, de la care se păstrează un potir cu inițialele „M. KO” (donat de Matei Corvin?)²¹⁴

-1755, 28 noiembrie - Episcopul Sinesie Jivanovici sfințește *noua biserică ortodoxă de lemn, cu hramul Sf. Arhangheli*, construită în mijlocul târgului, pe proprietatea Baronului Peterffy

- 1769- Împărăteasa Maria Terezia dă patenta « Certa Punta », prin care sarcinile iobagilor se limitează la 2 zile pe săptămână ; în zona Ineului nu se aplică decât o parte din prevederile patentei, locuitorii având obligații mai mici

- 1771 - se înființează *școala românească* ; urmașă a lui Peterffy Iozsef și Ioan în fruntea Ineului, este Tolvayne, care, nereușind să rentabilizeze proprietatea, obligă Cancelaria să arendeze o parte din pământ românilor din Ineu

- 1771-1786 - la Ineu sunt înregistrate 198 familii

- 1803 - Ineul este *vândut de erariu familiei Atzel* (Atzel Ștefan), care locuiește în castelul din Ineu (?) până în 1815, când moare²¹⁵

- 1810, 2 ian.- cutremur

- 1828 - la Ineu sunt 359 iobagi și 34 meșteșugari

- 1833, septembrie- începe construirea Canalului Morilor de la Buteni până la Vârșand-Gyula, sub supravegherea inginerului Iozsef Beszédes ; este

²¹² P. Chiș, *op. cit.*, p. 26-27.

²¹³ *Ibidem*, p. 25-26

²¹⁴ P. Vesa, *Bisericile de mir...*, p. 138.

²¹⁵ . P. Chiș, *op. cit.*, p.38

²⁰⁰ *Ibidem.*

²⁰¹ Cf. Evliya Celebi, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 454.

²⁰² Cf. Silahdar Findiklîli Mehmed aga, în *Cronici turcești*, vol. II, București, 1974, pp. 299-300.

²⁰³ E. Celebi, în *op. cit.*, p. 314 și 512.

²⁰⁴ Pentru cele trei descrieri- *Ibidem*, pp.512-515.

²⁰⁵ *Călători străini...* vol VI, p. 514, citându-l pe I. Totoiu.

²⁰⁶ Cristina Feneșan, *op. cit.*, pp. 145-146.

terminat și umplut cu apă în 5 nov. 1840 și morile (inclusiv cele de la Rovine și Mocrea) încep să funcționeze²¹⁶

- 1844 - Biserica Ortodoxă de lemn există încă
- 1855- Ottilk Anna, soția lui Alexandru Atzel contribuie cu bani la construirea primului spital din Ineu, cu 40 de paturi
- 1857 - Ineu are 3075 locuitori
- 1858 - se ridică *Biserica Catolică*, cu hramul Sf. Ștefan, cu contribuții financiare din partea lui Ottilk Anna
- 1864 - fiind amplasată pe malul Crișului, vechea biserică de lemn este amenințată cu surparea, credincioșii ortodocși solicită aprobarea pentru edificarea unei noi biserici, de zid
- după 1867 - pe domeniul Ineului apar multe gate-re mecanice; atunci se înființează o secție a fabricii de mobilă „Mundus”
- 1868 - este terminată *Biserica Ortodoxă nouă*
- 1869 - Ineu are 4427 locuitori
- 1870 - *cetatea este restaurată*; este adoptat un stil corespunzător perioadei, de esență romantică (combinație de neoromanic și neogotic, pentru a se obține o imagine cât mai medievală)
- 1872- la Ineu se înființează Tribunalul (funcționează până în 1876) și Judecătoria Regală de Ocol – ambele funcționează în fosta reședință Peterffy lanos/ Atzel
- 1873- epidemie de holeră- mor mulți locuitori din zona Ineului
- 1877 - se realizează calea ferată Arad-Ineu
- 1879- Petru Atzel vinde domeniul Ineului baronului Klein Ferencz
- 1880 - Ineu are 4817 locuitori
- 1881 - se realizează calea ferată Ineu- Sebiș
- 1883- Klein Ferencz vinde domeniul Ineului baronului Solymossy Ladislau (Lajos)
- 1890 - Ineu are 5126 locuitori
- 1892 - este precizat *locul ocupat de fosta mănăstire Dienesmonostor*: „Câmpul călugărilor” sau „Râțul călugărilor
- 1893- la Ineu se introduce iluminatul electric
- 1895- se construiește calea ferată Ineu-Gurahonț-Hălmagiu

²¹⁶ *Ibidem*, p. 39-40.

- 1900 - Ineu are 6393 locuitori
- 1910 - Ineu are 6593 locuitori
- 1914 - se construiește fântâna semi-arteziană
- 1922 - Ineu are 5865 locuitori
- 1925 - La Ineu sunt colonizate 195 de familii din mai multe sate din județ, formându-se *cartierul Traian*. Parcelele corespunzătoare au fost localizate în „pusta” baronului Solymossy Lajos. Au fost rezervate parcele pentru școală, biserică, zootehnie, pășune, cimitir, piață etc.
- 1928 - încep să fie ocupate loturile din cartierul Traian, deși fuseseră atribuite încă din 1924; țărani își părăsesc treptat satele de obârșie pentru a se muta în Traian; toate casele erau construite din lemn, cu următorul plan: camera de la stradă, tinda, camera din spate, târnaț și cămară
- 1929 - este înființată parohia ortodoxă din Traian; slujbele se țineau într-o capelă
- cca. 1930 - sunt deja ridicate cca 100 de case în *cartierul Traian*²¹⁷
- 1933 - este ridicată *Biserica Ortodoxă Traian* (din cartierul Traian)
- 1936 - este construit actualul pod de beton peste Criș, din centrul orașului
- 1936 - Traian devine comună cu Consiliu Comunal și primar proprii; are 198 de case și 418 locuitori
- 1948 - *moscheea* de lângă cetate este demolată²¹⁸
- 1950 - altă variantă pentru demolarea moscheii²¹⁹, ca urmare a hotărârii din 24 mai 1950 a Consiliului Provizoriu al Comunei Ineu
- 1967 - este ridicat noul local al Primăriei
- 1967-1968 - este construit actualul Hotel Central, numit atunci „Moara cu Noroc”; este „refațadizat” recent
- 1968 - este construită noua Casă de Cultură
- anii 1961-1970 ai secolului XX - se construiesc noile blocuri de locuințe colective din centru, Poșta, alte clădiri publice, unelnd între ele fiind „refațadizate” în ultimele decenii
- 1975-1976 - *la cetate se execută lucrări de reparații și adaptare la funcția de școală*

²¹⁷ Pentru istoria cartierului Traian, vezi M. R. Meszar, *op. cit.*, pp. 193-196.

²¹⁸ P. Chiș, *op. cit.*, p. 10.

²¹⁹ Doina Chiș, *op. cit.*, p. 159.

SATE DISPĂRUTE ÎN ZONA ORAȘULUI

Hatház

- 1913- apare documentar

Ismánd

-1607- apare documentar, aparținând domeniului

Atzél

Istvánház

-1810 - apare documentar

-1913 - are 324 locuitori

Kistamándi

-1913 - este documentat

Nagytamándi

-1913 - este documentat

Puszta Pálos

-1913 - are 35 de locuitori

Somkerék

-1643 - apare documentar

Puszta Szálkási

-1910-1913 - apare documentar

Puszta Szalmas

-1910-1913 - are 133 de locuitori

INFORMAȚII ARHEOLOGICE²²⁰

- perioada dacică - *monede dacice și grecești* descoperite în oraș
- perioada romană - *tezaur monetar și o greutate romană* descoperite în zona orașului
- perioada romană - castru roman localizat aici: cetatea ar fi fost „întemeiată pe locul unui fost castru roman, ale cărui urme se văd și astăzi...”²²¹; dat fiind contextul zonal și inexistența oricăror informații sigure în acest caz, consider că este o simplă ficțiune de tip „romantic”
- secolele VIII-IX - datarea *ceramicii și pieselor de fier* descoperite pe malul Crișului, lângă pod
- sec. XI-XIII- datarea *fragmentelor ceramice* descoperite în curtea castelului
- secolele XI-XIII - datarea *ceramicii* descoperite pe malul Crișului, lângă pod

²²⁰ Informațiile sunt extrase din literatura prezentată în bibliografie; aici nu apar informațiile recente, generate de cercetările arheologilor dr. Florin MĂRGINEAN și dr. Zsolt CSÓK în aug. 2016, precum și a istoricilor de artă dr. Attila WEISZ și dr. Zsolt KOVÁCS, cercetări care sunt în curs.

²²¹ Doina Chiș, *op. cit.*, p. 53.

- sec. XII-XIII - datarea diferitelor *detalii romanice* descoperite în situl fostei mănăstiri a Sf. Dionisie (Dienesmonostor), din nordul (?) orașului ; conform acestui studiu, situl mănăstirii este amplasat în estul orașului- vezi mai jos

INFORMAȚII CARTOGRAFICE (hărți, vedute și stampe)

- *jumătatea a doua a secolului XVI-începutul secolului XVII - vedută a cetății* anterioare refacerii din sec. XVII. Este o cetate de plan hexagonal, înconjurată de un șanț circular și accesibilă printr-un pod de lemn cu un tronson mobil („pont levis”). Cetatea este înconjurată de trupele turcești care o asediază. Dat fiind tipul de cetate (anterior reconstrucției, în formulă bastionară, terminată în 1652), episodul poate fi: momentul cuceririi din 1565 sau în cursul evenimentelor de la cumpăna secolului XVI și XVII. Dar, dat fiind că cetatea este identică cu cea din stampa lui Giovanni Giacomo di Rossi, din anii 1687-91, cu legenda: “...Boros leno fortezza in Transilania posseduta da turchi dall’ anno 1658” (probând o copie în serie a unui model oarecare, sugestive fiind vedutele fanteziste ale Timișoarei din aceeași perioadă, datorate aceluiași Giovanni Giacomo di Rossi), imaginea este fictivă

- *cca 1658 (cu varianta 1652) - vedută (foarte veridică) a cetății bastionare*, privită foarte probabil dinspre sud-est sau sud-vest (munții încep să se zărească în spate, spre nord). Cetatea exterioară este de plan pătrat (sau aproape de pătrat), cu 4 bastioane de tip „pană” („italiene vechi”), cu ziduri și turnuri de câmp care par de factură medievală. Este înconjurată de un șanț peste care trece un pod de lemn. Cetatea exterioară conține clădiri civile și religioase (parte din oraș, cu un țesut dens) și, într-o poziție centrală, castelul de plan pătrat și turnuri cilindrice la colțuri. Aproape același desen îl utilizează și publică Paul Ricaut în 1695, reluat de Márki Sándor. Imaginea conține multe elemente identice cu *descrierea lui Evlyia Celebi* (vezi „Istoria în date”).

- *sf. sec. XVII (ante sau după 1693)- Plan cu titlul “Borosinoe”* pare desenat după o ridicare topografică destul de exactă, realizată în contextul răz-

boaielor ruso-austriaco-turce, la care au participat și suedezii. Fără a se cunoaște exact momentul reprezentării (nu apare scris pe planșă și nu este consemnat de datele de arhivă suedeze), este extrem de plauzibil ca acesta să fie înainte sau imediat după cucerirea de către austrieci (habsburgi), reprezentând fie o informație militară necesară pregătirii atacului (așa cum au fost schițele lui Marsigli pentru cetățile din Banat), fie consemnarea unor realități imediat post-belice (așa cum este cazul planului realizat de Perrette pentru Timișoara). Indiferent cum stau lucrurile din acest punct de vedere, fiind înafara oricărui dubiu că desenul este al Inelui arădean (în afară de titlu, notațiile se referă la “râul Criș”, la drumurile care duc spre Arad și Oradea etc.), consider că este cea mai bună reprezentare planimetrică a cetății și orașului. Cetatea are cele două componente deja știute, de după edificările lui Haller (cetatea exterioară, ușor trapezoidală, cu trei bastioane de tip “pană” și unul circular, în nord-est și cetatea interioară, de plan dreptunghiular, cu turnuri cilindrice la colțuri- cu excepția celui de sud-vest și un corp median) și menținute de otomani. Spre sud, accesul de dincolo de Criș este apărat de o fortificație deasemenea bastionară de tip ravelin. Spre vest și nord, cetatea este înconjurată de o arie fortificată, civilă sau având doar rol militar, destul de amplă, cu un contur curbat, apărată de un șanț desprins din râu, traversat de un pod apărat de o altă fortificație bastionară în sud-vest. Un șanț larg desprins din râul Criș apără și cetatea pe întreg conturul. Complexul cetate-oraș nu se dezvoltă doar pe un mal al râului; în sud-estul și sud-vestul lui, din râu se desprind două fragmente de șanț care par (dat fiind limita desenului) a închide o amplă arie în sud, numită de altfel “palanka”, adică arie urbană fortificată sumar, cu șanț și eventuale întărituri din lemn (vezi cazul Timișoarei, unde turcii fortifică Palanca Mică și Palanca Mare în așteptarea atacului habsburgic). Astfel, este mai mult decât sigur că desenul reprezintă șanțul de apărare amintit de Celebi ca fiind în curs de amenajare în anii ‘1660 (vezi „Istoria în date”). În fine, caracterul militar al desenului este probat și de lipsa oricărui reprezentări de clădiri civile.

-1699- *Harta lui Giovanni Morando Visconti*- Ineul (“Ieny”) este desenat în nordul Crișului, sub forma a două incinte. Prima este mai amplă, de traseu curbat, înconjurând, probabil așezarea din nord și a doua de plan pătrat cu patru bastioane de tip “pană”, în sudul primei, spre Criș. Este un mod succint de prezentare a fortificațiilor Inelui așa cum se prezentau la sfârșitul etapei otomane și verificabile prin planul de sf. de secol XVII de mai sus și de descrierea lui *Evlyia Celebi* (vezi „Istoria în date”).

- 1745 - *plan al așezării „Borosenöe”, extrem de important ca reprezentare*. Este momentul în care fortificația este părăsită de armată și va începe să se demoleze sau ruineze. Planul, destul de exact (verificabil prin altele din același secol și următorul, inclusiv prin “Ridicarea Josefină”), reprezintă așezarea din sudul Crișului, dezvoltată în lungul unei piețe alungite, neregulate și cetatea din nordul râului. Aceasta este de formă pătrată, cu patru bastioane de tip “pană” și accesibilă pe un pod direct dinspre așezare, peste Criș. În interiorul cetății sunt câteva construcții (probabil, militare) și castelul de plan pătrat, cu turnuri cilindrice la colțuri. El este retras spre nord-est, lăsând mult spațiu liber în vestul și sudul lui, explicând astfel și reprezentarea din veduta de la cca 1658. Legenda este în germană, dar există notații în română: „pădure”, „vamă”, „terenuri de case” etc., ceea ce înseamnă că este o copie în care s-au tradus în românește notațiile germane

- 1791- *extras din Planul Urbarului*, cu detaliul zonei cetății, reprezentată foarte exact, ca parcelar și desen al elementelor cetății (cetatea interioară - cea care există astăzi și cea exterioară, cu patru bastioane de artilerie, din care a rămas doar ruina celui de sud-est). Este încă un excelent reper pentru reconstituirea fortificației târzii a cetății Inelui și a contextului său urban. În sud-estul cetății interioare, fosta moschee e desenată ca biserică catolică. Legătura dintre cele două arii ale orașului (din nordul și sudul Crișului) se face prin două poduri, la fel ca pe timpul lui Celebi

- 1782- 1785 - „*Ridicarea Josefină*” (*Prima ridicare topografică militară habsburgică*)- apare figurat castelul- cetate pe malul nordic al Crișului, pe un teren

amplu, flancat de două poduri care fac legătura cu localitatea „Varos Boros Jenö”; în preajma sa sunt figurate alte construcții importante, între care una este cu siguranță moscheea menținută ca ruină până spre secolul XX. Ridicarea verifică și planul de sf. de secol XVII de mai sus, desenând un fragment din șanțul care apăra aria urbană din vestul și nordul cetății. În zona pieței centrale a orașului nu apare nici o biserică, ci trei construcții mari, cu curte interioară. Una dintre ele este amplasată relativ în axul pieței, spre vest, iar în nordul ei, apare o construcție cu un plan complicat, desenată cu roșu, care este, fără îndoială, reședința lui Peterffy Ianos, prezent în Ineu din 1745. În estul Inelui, pe malul sudic al Crișului, este figurată o moară, probabil, antecesoarea morii Balukan, considerată ca fiind situl fostei Mănăstiri a lui Dionisie

- *începutul secolului XIX – vedută – castelul- cetate* este desenat de pe malul opus, dinspre sud-vest. Este figurată fațada corpului dinspre Criș (parter, cu acoperiș în două ape), cu excepția a două turnuri (unul de colț, de sud-vest, și unul care pare a fi de câmp) care sunt mai înalte.

- cca 1850 - „*Ridicarea Franciscană*” (*A doua ridicare topografică militară habsburgică*); castelul - cetate este figurat pe malul nordic al Crișului, la nord-est de un pod care face legătura cu centrul orașului (piața alungită, neregulată, sub formă aproximativ de pânză, care există și astăzi) unde pe frontul nordic, aproape de pod, este o biserică, sigur Biserica Ortodoxă de lemn (care, conform documentelor, exista încă); noua Biserică Ortodoxă va fi edificată peste aproape 18 ani, iar Biserica Catolică se va ridica peste aproape 8 ani. În vestul pieței este desenată foarte exact o construcție cu planul în “U”, fosta reședință a lui Peterffy Ianos, atunci în posesia familiei Atzel, care îi amenajase un parc, desenat deasemenea detaliat în ampla parcelă din vestul Inelui. Cetatea apare sub forma unui dreptunghi în nordul Crișului, în frontul străzii principale nord-sud, dar surprinde desenul aproximativ al planului ei, sub forma a 4 corpuri de clădiri izolate, formând un dreptunghi. Este, poate, o reprezentare a stării de ruină în care se găsea castelul interior, urmând să fie restaurat. La vest, vizavi față

de drum, ca și către est, incinta cetății este flancată de două ample parcele. La est de oraș, la cca 2,5 km, în sudul Crișului, apare desenată „P. Balokán”, moara „Balukan” lângă care apare „W.H. Mindra Marutza,” fixate ca reper pentru Mănăstirea lui Dionisie

- 1868 - *reprezentare /vedută a cetății din Ineu („Borosjenö vár”)* cu moscheea („mecset”); în ciuda stângăciilor de desen, este o reprezentare fidelă a realității: castelul este în curs de restaurare - reconstrucție parțială? (vezi desenul din 1871 și informația din 1870), cu porțiuni de zid și turnuri în ruină și cu unul dintre bastioanele dinspre Criș desenat (în prim-plan), întreg, până la platforma de artilerie. În stânga castelului este desenată moscheea încă întreagă, dar cu minaretul ruinat (nu are partea superioară). Este un document extrem de important privitor la realitățile din jurul castelului și lucrările din acel moment

- 1871- *desen de K. Hantelmann*, reprezentând cetatea înainte restaurării din anii ‘70 ai sec. XIX- este o informație extrem de valoroasă referitoare la starea fizică a clădirii care va fi reconstruită de Atzel. Doar turnul de nord-vest este întreg, iar aripa sudică a cetății este practic inexistentă, ca și turnul de poartă și cel de sud-vest. În ruină apar zidul de vest (cu poarta desenată cu un ancadrament destul de detaliat) și cel de est, la care este alipită o construcție care pare a fi locuită.

- cca 1884 - *Hartă militară (A treia ridicare topografică militară habsburgică)* - este mai puțin exactă decât Ridicarea Franciscană, dar conține câteva elemente nedetectate în aceea: castelul este foarte bine reprezentat și bine poziționat, apare moscheea (în sud-vestul castelului și imediat lângă podul de peste Criș), precum și bisericile Ortodoxă și Catolică, din piața centrală; la cca 2,5 km est, în sudul râului, pe canalul morilor („Mühlecanal”) este figurată „Balogan M” (Mühle- moară), acea „mooară Balukan”, la vest aflându-se „W.H. Mindra Marutza”, ambele fiind repere pentru amplasamentul Mănăstirii lui Dionisie („Dienesmonostora”).

- cca. 1900 - *Plan cadastral al orașului („Boros Jenö”)* - este foarte exact și conține toate parcelele, numerotate, precum și o listă a lor, în legendă.

Castelul („vár) este desenat în centrul mării parcele de pe malul nordic al râului, la nord-est de pod - 1910 - *Hartă militară („Harta Europa 1910”)- „Borosjenö”* este desenat schematic, dar se poate observa că are aceeași suprafață ca în planurile anterioare și nu sunt modificări importante în intravilan - cca. 1940 (*perioada interbelică - după 1936*) - *fotografie* a castelului (renovat), cu podul (cu două arce din beton armat) în prim-plan. Apar și stâlpi metalici de curent electric în preajma lui, în aliniamentul străzii. Spre nord-est de pod, apare moscheea (rotită față de castel și stradă), ruinată, probabil în curs de reabilitare (sunt depozitate în preajmă materiale de construcție și apar câteva barăci). Minaretului îi lipsește partea superioară. Fotografia este foarte importantă pentru informația relativ recentă despre aria din jurul cetății și relația cu orașul.

- 1936, *actualizat 1956* - „*Planul director de trage-re*” (extras)- față de planul anterior, „Ineu” prezintă câteva noutăți; cea mai importantă este extinderea spre nord a orașului, cu cartierul „Traian”. De asemenea, zona cetății este foarte bine reprezentată, inclusiv moscheea, din colțul de sud-vest.

INFORMAȚII ARHITECTURAL – STILISTICE

- secolele XII-XIII - primele edificări ale *Mănăstirii lui Dionisie (Dienesmonostor)*; conform planului schițat în secolul XIX și detaliilor unor elemente de arhitectură, biserica era de stil romanic, adică o bazilică cu trei nave, transept și cor semicircular, precum și cu două turnuri la vest, în dreptul colateralelor; este posibil ca edificiul vechi (din perioada în care aparținea ritului răsăritean) să fi adoptat alt tip de arhitectură

- sfârșitul secolului XIV - se construiește *primul castel la Ineu* (conform informațiilor istorice considerate certe în acest moment) de către familia Losonczi - nu există nici un fel de date despre amplasament și formă, dar este foarte probabil ca acesta să se găsească sub cetatea actuală sau încorporată acesteia, probe fiind diferențele mari de grosimi de ziduri de pe conturul ei

- începutul secolului XVI - începutul secolului XVII

- în acest interval de timp, cetății, aflată în posesiune creștină, apoi otomană și iarăși creștină îi este construită/reconstruită *incinta interioară* (cea care se menține până astăzi), pe baza unui plan rectangular. Modelul este relativ des întâlnit în Transilvania (Racoș, Dumbrăveni, Șimleul Silvaniei etc.), iar în aceeași perioadă trece Carpații și este utilizat la construcția unor curți boierești și mănăstiri: Menedic și Bradu (zona Buzăului), Băjești (zona Argeșului), Răchitoasa (zona Bacăului), Hadâmbu, Golia (zona Iașilor) etc. Conform conscripției din 1605, exista și cetatea exterioară (cu 5 bastioane și o poartă și bine dotată militar, fiind posibil de a apăra o arie urbană), astfel încât Gavril Haller pare doar a repara fortificația, îmbunătățindu-i performanțele (vezi mai jos)

- 1645-1652 - cetatea este *refortificată bastionar* de Gavril Haller; conform unei părți a literaturii istorice, atunci Haller ridică fortificația exterioară, din care se păstrează urmele unui bastion spre sud-est; există și ipoteza ca, față de ceea ce găsește aici (cetatea interioară și cea exterioară, descrise în conscripția din 1605), Haller să le repare sau, să insereze în complexul fortificat incinta exterioară; planurile și elevațiile cetății așa cum au devenit după intervenția lui Haller sunt vizibile pe vedutele și planurile din secolele XVII și XVIII și reflectă utilizarea unui model de fortificație bastionară de tip „Italian”, probabil varianta veche (fără „urechi”)

- 1658-1693 - sub ocupație otomană, sunt de presupus *lucrări de reparații și reconstrucții*; Evliya Celebi amintește despre „cetatea nouă” din interiorul fortificației, probabil incinta actuală, refăcută de otomani. Pe de altă parte, nu se cunosc nici un fel de detalii specifice otomane (precum cele de la cetățile Timișoara, Pecs etc.) conținute de ansamblul actual, care să probeze afirmația respectivă. Este adevărat și că lucrările din secolul XVIII (până în 1745) sau de după 1870/71, să le fi suprimat. În aceeași perioadă a ocupației otomane se edifică moscheea (menținută până spre secolul XX, vizibilă într-o vedută și în fotografii de epocă) aflată în imediata apropiere a castelului și, posibil, în cetatea exterioară. În aceeași perioadă Celebi numără încă trei moschei mai modeste, cu elemente de construcție

utilizând parțial lemnul, dar și despre reședința lui Ahmed pașa, amplă și luxoasă

- secolele XVII-XVIII (anterior mijlocului secolului XVIII) - datarea *bisericii vechi, probabil de lemn*, dispărută

- prima jumătate a secolului XVIII (până în 1745, când este părăsită de armată) - *lucrări de adaptare a cetății* (interioare și exterioare) *la funcțiunea de cazarmă*; în planul din 1745 sunt vizibile clădirile destinate trupei și ofițerilor

- 1755 - este ridicată *noua biserică ortodoxă de lemn, cu hramul Sf. Arhangheli*

- 1858 - se ridică *Biserica Catolică*, cu hramul Sf. Ștefan, stil compozit

- 1868 - este terminată *Biserica Ortodoxă Sf. Apostol Andrei*, de zid, stil compozit, cu influențe bizantine

- jumătatea a doua a secolului XIX - se reface *majoritatea a clădirilor din zona centrală*, utilizându-se stilurile perioadei (neoclasic, neogotic, compozit)

- după 1870/71 - cetatea este „restaurată”; dat fiind cele conținute de schițele anterioare acestui moment, intervenția a presupus reconstrucția integrală a corpului sudic, edificarea turnului de sud-vest, reparații ale părții superioare a restului turnurilor, reconstrucția restului corpurilor de clădiri perimetrare, atunci supraetajate și i se aplică decorații neogotice: amprente sub formă de gură de tragere pentru arc (« archère »), ferestre cu ancadramente în arc frânt la turnuri, turnulețe de colț și goluri verticale pentru un fictiv pod ridicător la turnul de poartă de vest etc.; prin acestea, cetatea capătă un pronunțat caracter medieval târziu (cu elemente renașcentiste), conform conceptelor de intervenție/restaurare ale perioadei, inclusiv din spațiul transilvănean (Hunedoara, Timișoara, Ardud, Bonțida etc.)

- cca 1900 - se ridică o serie de *clădiri în zona centrală*, de factură „Art Nouveau”

- 1967-1976 - sunt ridicate principalele clădiri noi, de interes public, din centrul Ineului: primăria, casa de cultură, hotelul, poșta etc., majoritatea pe locul vechilor fronturi ale pieței

- 1965-1980 - în zona centrală a orașului sunt in-

serate numeroase *tronsoane de locuințe colective* care în axa centrală est-vest (DN 792) au comerț la parter

- 1975-1976 - *lucrările* din acea perioadă de la cetate se referă mai ales la înlocuirea planșeelor de lemn de la parter cu planșee de beton armat și amenajarea unor grupuri sociale (toaletă), necesare funcției școlare pe care o va avea. Sunt de presupus și lucrări de reparații generale care nu au afectat aspectul exterior al ansamblului, cu excepția demolării celor două turnulețe ale turnului de poartă de la vest.

ELEMENTE DE STRUCTURĂ URBANISTICĂ (ANALIZĂ PLANIMETRICĂ, MORFO-STRUCTURALĂ ȘI PARCELARĂ)

La scară urbană, Ineul are o structură stradală complexă, în care centrul, organizat sub forma unei „piețe lenticulare” deformate, articulează două arii rezidențiale cu rețele de străzi de factură geometrică (rectangulară) deformată. Pe conturul acestor arii și la contactul lor cu centrul, gradul de deformare se mărește. Acest sistem se constată că a existat până la sfârșitul Primului Război Mondial și se menține și în extinderea prin noul cartier Traian, din anii 1925-1930 și în extinderile ulterioare.

O schiță de zonificare urbanistică a Ineului pune în evidență următoarele zone importante:

- Zona centrală, de-a lungul axei est-vest (str. Republicii, tronson al DN 792), de la str. Horea până în zona Primăriei și a parcului din vestul său. Este organizată prin două axe importante (Str. Republicii și Traian-Decebal) și se prelungește spre nord, dincolo de Criș, prin aria Cetății care făcea parte integrantă din așezarea istorică. Această zonă centrală constituie nucleul evoluției istorice a Ineului și conține cea mai mare parte a arhitecturilor valoroase istorice și majoritatea instituțiilor publice ale orașului. Parcelarea este densă, neregulată (adaptată geometriei rețelei stradale), cu clădiri orientate spre stradă, formând fronturi continue. Fragmente importante din fronturi sunt P+1. În aceeași arie, în perioada comunistă, au fost construite câteva noi

edificii publice (Primăria, Casa de Cultură, Poșta etc.) și câteva tronsoane de locuințe colective cu sau fără magazine la parter, inserate fronturilor existente. Astfel, mai ales zona de vest a centrului și frontul de nord al axei Republicii și-au schimbat mult alura, geometria și regimul de înălțime. Un element extrem de important (urbanistic și pentru sănătatea publică a locuitorilor Ineului) este masa verde existentă în această zonă, la care se adaugă arborii din incinta castelului. Această componentă a zonei face deja parte din morfologia sa și contribuie la o percepție variată, complexă, dinamică a spațiului urban și arhitecturilor sale. În categoria componentelor naturale, cu mici intervenții ale omului, intră albia Crișului Alb, veritabilă coloană vertebrală verde a orașului, care articulează cele două arii ale orașului, dar și zonele verzi corespunzătoare lor. Este extrem de importantă morfo-structural (la scară urbană globală), dar și recreativ, anti-poluant etc.

- Aria urbană dezvoltată până la sfârșitul secolului XVIII (vizibilă pe „Ridicarea Josefină”) în sudul Crișului, corespunzătoare amplasamentului cetății. Spre sud se întindea până la actuala str. Gh. Doja, iar în nord cuprindea o mică arie urbană în jurul cetății. Spre vest și est, limitele erau reprezentate prin actualul parc din vestul Primăriei și respectiv, cu aproximație, str. Crișan, de astăzi. Conform „Ridicării Josefine”, această arie pare regularizată sau avea deja elemente geometrice mult mai vechi (rețea stradală cvasi-rectangulară, grupuri parcelare de aceeași factură, clădiri perimetrare grupurilor parcelare, formând fronturi relativ liniare etc.).

- Aria urbană dezvoltată până la Primul Război Mondial, de la calea ferată (în nord și parțial în vest), până la str. Rahovei și Barbu Lăutaru (în sud) și str. Crișan (în est). Este formată din două sub-zone (în nordul și sudul Crișului) destinate locuirii, cu unele anexe specifice. Zona de nord a apărut aproape exclusiv în secolul XIX. Lotizarea este cvasiregulară, cu parcele geometrice ușor deformate din cauza rețelei stradale. Casele de locuit au amplasamentul obișnuit din zona Banat-Crișana (perpendiculare pe stradă, în sistem de front discontinuu) și sunt urmate spre grădina de anexe. Regimul obișnuit de

înălțime este parter. O componentă importantă a orașului este ansamblul gării din vestul orașului.

- Aria corespunzătoare cartierului Traian (apărută în anii de după Primul Război Mondial- cca 1925-1930) din nordul orașului. Are o rețea stradală care continuă geometria restului orașului (cvasirectangulară, cu o suită de străzi paralele est-vest, intersectate de trei străzi relativ paralele nord-sud). Are același sistem parcellar cu restul orașului și același sistem de ocupare a parcelei cu construcții. Până la al Doilea Război Mondial se produc și alte extinderi pe perimetrul orașului, cu aceleași sisteme parcelare ca și în restul ariei urbane.

- Zonele industriale și agro-industriale apărute în perioada comunistă, în perimetrul orașului.

- Extinderile perimetrare de după 1989, către vest, sud, est (parcelări, depozite, incinte industriale, infrastructură etc.).

SCHIȚĂ DE EVOLUȚIE A LOCALITĂȚII

Etapa medievală timpurie (sec. XII-XV)

Date despre eventualele așezări premergătoare celei medievale nu există. Lipsa unor cercetări arheologice și puținătatea urmelor materiale descoperite la Ineu împiedică să se formuleze orice ipoteză în acest sens. Castrul roman, care se propune a fi localizat aici, este o simplă ficțiune romantică, cât timp nu e confirmat de nici un fel de alte informații. Pentru Evul Mediu informațiile se îndesesc și datorită diversității (informații scrise, arheologice, arhitectural-stilistice și cartografice), ele pot fi coroborate.

Între 1199 și 1214 apar documentar atât *mănăstirea Sf. Dionisie* (una dintre cele mai vechi din zonă) cât și *așezarea civilă din preajmă* („Villa Dienesmonostor” sau „villa Monasterii Sancti Dyonisii” din documentele de secol XIV). Mai mult, actul papal de la începutul secolului XIII specifică faptul că respectiva mănăstire ar fi mai veche și ar fi fost de rit răsăritean, aparținând mănăstirii ortodoxe Sf. Theodosie Cernobiarhul din Berria (Palestina). Fenomenul ar fi o continuare a celor petrecute în Banat- Arad, oda-

tă cu pătrunderea în zonă a Bisericii Catolice, care preia unele dintre mai vechile mănăstiri de rit răsăritean (grec) și le transformă în ansambluri catolice. Detaliile de arhitectură descoperite în zona mănăstirii și schița de plan păstrată converg către aceeași dată și stil: secolul XII-XIII, stil romanic. Localizarea mănăstirii și a așezării dependente de ea este, conform indiciilor din literatura de secol XIX coroborate cu cele furnizate de hărțile istorice din secolul XIX, zona morii „Balokán” (Balukan) aflată la cca 2,5 km est de Ineu, în sudul imediat al Crișului. În zonă, există încă un indice- cârciuma Mândra Măriuță, în proximitatea vestică a morii respective. Or, încă din secolul XIX, hărțile consemnează acest loc („W.H. Mindra Marutza” în „Ridicarea Franciscană” și în harta din cca 1884). În ambele hărți este desenată o fostă buclă a Crișului, orientată către nord care ar fi putut fi un foarte bun amplasament (din punct de vedere defensiv) pentru un complex monahal, probabil fortificat. Descoperiri recente din aria respectivă, prelungită spre vest de-a lungul râului, reprezentând urme de materiale de construcție și ceramică, confirmă această localizare și îndeamnă la cercetări arheologice viitoare²²².

În ceea ce privește „castrul” din zonă (*de la Mocrea*) menționat de același document, unii istorici bănuiesc a fi fost fortificația din jurul mănăstirii Sf. Dionisie, surprinsă de istoricii din secolele XVIII-XIX în zona respectivă. Arătam mai sus că, dacă zona „morii Balukan” și a „Măndrei Măriuță” (la cca. 2,5 Km. est de Ineu) este locul fostei mănăstiri, ea nu poate fi asimilată cu Mocrea, aflată la cca 2 km sud de Ineu. Aceasta înseamnă că avem de-a face cu două ansambluri distincte, iar cercetările viitoare ar trebui să plece de la această realitate.

Așezarea Mănăstirii lui Dionisie este dublată, începând cu secolul XII (atât timp cât primele documente care o atestă sunt din 1202-1203 sau 1214) de *așezarea din locul Ineului* de astăzi. Numită „Jeneu” sau „leneu” în primele documente, poate fi confundată cu omonimele din preajmă sau de la mai mare distanță. Micile nepotriviri în interpretarea acestor informații nu distorsionează aproape deloc realita-

²²² Informații furnizate de dr. arhg. Florin Mărginean, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

tea; în secolul XIII Ineu, apărut anterior (în condiții încă neprecizate), exista și devenea un centru zonal important. Ulterior, i se adăuga (eventual consolidă) funcția strategic-militară.

Informațiile referitoare la un posibil *castel/cetate la Ineu* (la sfârșitul secolului XIII) sunt considerate de către lucrările recente, de istoria fortificațiilor, ca fiind false, referindu-se la un alt ansamblu militar, cu toate că sunt descoperite unele urme arheologice de secol XI-XIII în curtea cetății și există câteva documente de secol XIII și XIV (1295, 1296 și 1347), anterioare, deci, momentului în care se consideră că s-ar fi construit fortificația, ce ar certifica existența castelului. Cercetări arhivistice și arheologice viitoare vor face lumină și în această direcție.

În orice caz, fragmentele ceramice de secol XI-XIII descoperite în curtea interioară a cetății probează o timpurie ocupare a acestei arii. Natura acestei ocupări urmează a fi stabilită prin cercetări viitoare.

Ca urmare, conform variantei cronologice „prudente”, se consideră că *primul castel* este construit după dobândirea de către familia Losonczy a acestei posesiuni. Tot atunci este ctitorită și *Mănăstirea Franciscană*, despre care există numeroase informații directe începând cu 1415, anul primei mențiuni documentare. Locul ocupat de aceste două ansambluri poate fi detectat prin analiza celor mai vechi planuri și vedute ale Ineului, de secol XVII (unele destul de exacte), de pe planul din 1745 (foarte exact), precum și a celui din cadrul „Ridicării Josefine” (1782-1785), a celui din 1791 și „Ridicării Franciscane”, atât timp cât compararea planurilor nu detectează, pentru zona centrală și a cetății Ineului, eventuale sistematizări austriece care s-ar fi petrecut la cumpăna secolelor XVIII-XIX (conform altor realități/repere zonale). Aceste ultime planuri surprind o concentrare semnificativă de arhitecturi majore pe malul nordic al Crișului, în dreptul centrului liniar al localității civile, conformație care se menține, în general, până astăzi (vezi planurile militare anexate). Pentru reconstituirea realităților din acest interval de timp, revelatoare sunt informațiile din relatarea lui Evlyia Celebi (chiar dacă sunt din perioada otomană târzie), atât timp cât, în cele mai multe cazuri, se știe că otomanii, după cucerire, nu

interveneau drastic în orașele respective (mai ales în cazul orașelor din Ungaria și Banat-Crișana), ci adăugau noi elemente sau, eventual, produceau restructurări funcționale minore. Tentativa sultanului de a muta orașul Ineu în 1660, n-a fost finalizată. Referitor la analogii sau repere regionale, acest *tandem: mănăstire- castel* se întâlnește aproape în aceeași formulă și nu departe, în Bihor, la Sănnicolaul de Beiuș și acoperă aproape aceeași perioadă - secolele XIII-XIV. Este bănuț la Bulci (eventual, succesive în timp), Pâncota (ocupând probabil același spațiu, dar în etape diferite), Orod (foarte probabil actualul Glogovăț-Vladimirescu) pentru Evul Mediu timpuriu, dar și în Alba, la Vințu de Jos, recent cercetat arheologic. Raportul cu așezarea cetății/castelului din Ineu este de asemenea des întâlnit în urbanistica medievală, inclusiv în spațiul dintre Tisa și Carpații Răsăriteni.

Etapa medievală târzie (sec. XV-XVII)

În secolul XV și prima jumătate a secolului XVI, evoluția Ineului este vizibilă prin documente (unele amintind de studenți la diferite universități europene, originari din Ineu), care atestă statutul de târg („oppidum Jenő”, făcând parte din domeniul cetății respective, cu 30 de sate și 48 de porți). Cândva, în acest interval de timp, se poate presupune că s-a produs reconstrucția castelului medieval într-o manieră renașentistă. Pe de altă parte, este perioada părăsirii și dispariției treptate a mănăstirii Sf. Dionisie, fenomen asociat distrugerii Mănăstirii Franciscane. Ambele trebuie puse în legătură cu ofensiva protestantă din întreaga Transilvanie.

În aceeași perioadă se manifestă un alt factor care va influența zona pentru câteva sute de ani: prezența în sudul Mureșului a Imperiului Otoman (începând cu 1551-1552), după cucerirea Banatului. Această prezență plasează Ineu la granița dintre teritoriile deținute de creștini și cele ale musulmanilor (Poarta Otomană), o graniță care, începând cu 1565 - 1566, este extrem de mobilă. Castelul/cetate este deținut când de musulmani (care îl repară imediat după cucerirea din 1566, conform ordinului sultanului din 1568), când de creștini (care îl refortifică în câteva etape, cea mai importantă fiind ulterioară recucerii

riidin 1595 și consemnată de Conscriptia din 1605), când de musulmani (care îl repară cel mai probabil în intervalul 1652 - 1660). Relația oraș-cetate și conformația sistemului defensiv al Ineului de până la noua cucerire otomană (1658) este descrisă foarte bine de Conscriptia din 1605: cetatea interioară (cu 3 bastioane și o poartă de acces bine dotată cu armament) și cetatea exterioară, posibil să protejeze orașul sau o parte din el (cu 5 bastioane și o poartă de acces). Acestei formule Gabriel Haller îi va insera cetatea exterioară din jurul cetății interioare (cea desenată de planurile și vedutele de secol XVII-XIX) sau le repara și redota (cu bastioane de tip italian) întregul complex fortificat existent.

În ceea ce privește *sistemul defensiv* al Ineului din perioada otomană ultimă (1658-1693), avem două surse, de început și sfârșit, prin care putem controla suficient de bine evoluția organizării sale. Prima, la puțin timp după cucerire (1660), aparține lui Evliya Celebi și ultima (cca. 1693) este planul amintit mai sus, anterior sau imediat ulterior cuceririi austriece.

Celebi descrie nu numai cetatea (cu cele două elemente ale sale - fortificația exterioară, bastionară și castelul interior), ci și fortificația așezării, destul de amplă, cu câteva bastioane și trei porți. Descrierea lui Celebi, lăsând la o parte unele exagerări (de pildă, 800 de case, 200 de prăvăli, 8000 de ostași) este suficient de exactă pentru a fi crezută în mare parte. El fixează foarte corect poziția accesului dinspre sud (de peste Criș) către cetate, poziția geamiei sultanului Mehmed imediat lângă turnul de poartă din sud, accesul vestic al cetății interioare și alte arhitecturi și amenajări care dovedesc acuitate a observației și exactitate a descrierilor. Faptul că nu există nici un alt document scris (cu excepția celor care se referă la unele aspecte militare otomane) care să releve aceste realități urbanistice nu trebuie să ne mire. Aceeași penurie informațională se constată și la Ciacova, Cenad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Arad etc., doar parțial compensată prin câteva planuri sau schițe dinaintea demolărilor de la sfârșitul secolului XVII - începutul secolului XVIII sau, de mai târziu, ale fortificațiilor urbane.

Șansa Ineului este planul de sfârșit de secol XVII

recent găsit de noi, care pare un desen făcut după relatarea lui Celebi (completată cu informații aduse la zi), surprinzând cea mai mare parte a elementelor urbanistice descrise de acesta. Mai mult, dat fiind faptul că poate fi atribuit fără rezervă sfârșitului de secol XVII, în contextul războaielor ruso-austriaco-turce (la care a participat și armata suedeză condusă de Carol al XII-lea, context în care planul se poate să fi ajuns în arhiva de război din Stockholm), el devine unul dintre pionii importanți ai reconstituirii realităților urbanistice ale Ineului secolului XVII, așa cum apar la cca. 30 de ani după relatarea lui Celebi. Succint, Ineu, cu un important rol militar și administrativ în ultima etapă a stăpânirii otomane în zonă (câteva decenii are statut de sediu al vilayetului Timișoara), este un complex fortificat din care face parte cetatea (cu cele două componente- cetatea interioară și cea exterioară) și o arie fortificată la nord de Criș, la care se adaugă așezarea fortificată cu șanț și posibil palisadă (palanca) din sudul Crișului. Este, astfel, unul dintre cele mai puternice complexe fortificate din nordul Mureșului, până în la granița cu Bihorul sau Alba.

Alte planuri ceva mai târzii surprind în zona cetății realități anterioare eventualelor sistematizări habsburgice. De pildă, planul din 1745, desenează perfect cele două incinte și relația lor cu orașul din sudul Crișului, cu marea piață cvasi-lenticulară. În „Ridicarea Josefină” (1782-1785) se poate observa o conformație a așezării din sudul Crișului care poate sugera o închidere fortificată semicirculară (șanțul fusese, probabil dezafectat, ca și în alte cazuri), vizavi de complexul fortificat din nord, confirmând textul lui Celebi și planul de secol XVII. Crișul separa cele două entități, dar și închidea către nord sistemul defensiv al așezării. Planul cadastral din 1791 detaliază această conformație a complexului fortificat, menținută până în sec. XIX.

Etapa modernă

După 1691 (sau, mai corect, 1693), când Ineu este cucerit de habsburgi, evoluția sa este continuă. Între 1703 și 1745, are rol de așezare de graniță, castelul/cetate fiind întrebuințat în acest sens. Așezarea se dezvoltă continuu și faptul este probat prin crește-

rea demografică (pe parcursul sec. XVIII populația se dublează) și prin noile funcțiuni căpătate. Extrem de important este planul din 1745, desenând destul de exact zona centrală și cea a cetății, verificabil parțial de „Ridicarea Josefină”, care prezintă Ineu într-o formulă încă medievală, cu sisteme de parcelare alveolare, dar sugerând și o tramă stradală destul de regulată. Pe hartă apare ca „varoș”- oraș. Planul desenează și o parte din sistemul defensiv în curs de ruinare (mai ales cel din nordul Crișului, din aria cetății) și complexul reședinței Peterffy din vestul orașului.

Planul de la jumătatea secolului XIX, înafara regularității parcelare pe care o pune în evidență (reflecând efectul sistematizării habsburgice care pare a nu face decât să geometrizeze trama stradală existentă), surprinde și amplificarea Ineului către nord, aria respectivă (din nordul Crișului) înconjurând cetatea. Trama este regulată, iar piața centrală este desenată precis. În vestul ei apare, mult mai clar desenat un ansamblu important, cu un amplu parc amenajat către vest. Este aceeași reședință Peterffy - Atzel, compusă din mai multe corpuri de clădiri și cu un parc de inspirație englezească. Clădirea principală va deveni în 1872 sediu al Tricunalei și Judecătoriei.

Începând cu jumătatea a doua a secolului XIX, Ineu continuă să crească, este racordat rețelei feroviare, se construiește noul pod (reconstruit din beton armat în perioada interbelică) peste Criș etc. În acest context au loc lucrările importante la cetate după anii '1870/71, care au dat forma actuală clădirii. De asemenea, se consemnează ridicarea celor două biserici (Ortodoxă nouă, terminată în 1868 și Catolică, edificată în 1858), în centrul așezării. Pe de altă parte, începe ruinarea moscheii din preajma cetății, care, ulterior, în ciuda noilor funcțiuni și unor lucrări de reparații, nu va mai putea fi salvată.

În perioada interbelică Ineu se extinde la nord de calea ferată prin cartierul Traian, realizat prin parcelarea uneia dintre posesiunile baronului Solymossy Lajos, pentru noii împrietăriți ca urmare a “Legii agrare” de după război. Până în anii '50 sunt ocupate și construite majoritatea parcelelor.

Etapa modernă târzie și contemporană

În anii comunismului, are loc industrializarea așezării, se reconstruiește un fragment din zona pieței centrale cu blocuri de locuințe colective, care strică armonia ansamblului istoric și contextul sudic al cetății. Lor li se adaugă edificiile noilor instituții (Casa de Cultură, Primăria etc.) amplasate în extremitatea vestică a centrului, exemple reușite de arhitectură modernă, dar neintegrate firesc în contextul urbanistic și arhitectural. În aceeași perioadă (anii '1970), cetatea este amenajată pentru a funcționa ca școală pentru copiii cu handicap și se întreprind lucrări de modernizare și dotare ce afectează substanța istorică a edificiului și pun acum probleme de rezistență. Este perioada în care se șterg (din păcate) ultimele urme otomane, prin demolarea moscheii aflate în sud-vestul cetății.

Valoarea istorică, urbanistică și arhitecturală a centrului istoric Ineu este recunoscută în acest moment prin introducerea pe Lista Monumentelor Istorice la poziția AR-II-a-B-00612, ca „Ansamblu urban Ineu”, articulat monumentului istoric reprezentat de cetate.

Față de această situație juridică deosebită, ar fi trebuit ca cetatea și aria aparținătoare ei să fie bine protejate. Cu toate acestea, se constată că cetatea este recent afectată de clădirile școlare ridicate în estul său (preluând funcțiunea școlară a cetății), amplasate în plin sit arheologic și la mică distanță de cetate. În vest, vecinătățile (inclusiv amenajările insalubre de pe malul opus) sunt, de asemenea, incomode pentru monument. La toate acestea putem adauga că, prin părăsirea edificiului acum câțiva ani, el este într-un proces continuu de degradare, proces care va atinge în scurt timp substanța structurală majoră. În felul acesta, cetatea, monument istoric clasat, se găsește într-un context urbanistic deteriorat (clasat și el ca Monument istoric !) și este în pericol de distrugere. Se impun ample operațiuni de cercetare și derulare a unui program urbanistic complex, coroborat cu programul de reabilitare a cetății, program care, din fericire, este în curs, ca urmare a revenirii cetății în proprietatea Primăriei Ineu.

ISTORIC CETATE

Pornind de la observația că un castru roman la Ineu pe locul cetății este o ficțiune, primul document referitor la existența unei fortificații în zona Ineului menționează un „castru” la Mocrea. Contextul zonei face ca el să fie localizat în zona mănăstirii Sf. Dionisie, despre care se știe că era înconjurată de un amplu val de pământ, de formă relativ rectangulară. El este surprins și reprezentat grafic de istoricii din secolele XVIII-XIX în jurul bisericii. Am arătat mai sus că cercetările recente cartografice pe care le-am făcut, precum și observațiile arheologice de pe teren mi-au întărit convingerea că acel „castru de la Mocrea” nu trebuie confundat cu ansamblul Mănăstirii Sf. Dionisie. Conform reperelor actuale (posibil de a reflecta realități istorice mult mai vechi) ele sunt substanțial distanțate (cca 3-3.5 km unul de altul).

Există, apoi, în literatura de specialitate mai veche sau mai nouă, numeroase informații referitoare la un posibil castel/cetate la Ineu începând cu sfârșitul secolului XIII. Lucrări recente de istoria fortificațiilor le consideră ca fiind nefondate sau, în orice caz, neprobate prin nici un fel de dovezi scrise sau arheologice²²³, cât timp descoperirile de secol XI-XIII din incinta cetății n-au fost verificate suficient și extinse ca cercetare și nici una dintre aceste piste n-au fost serios verificate.

În 1387 posesiunea Ineu este dobândită de către familia Losonczy și, după această dată, la scurt timp, este posibil să se fi construit și castelul nobiliar. În același context este ctitorită și Mănăstirea Franciscană, despre care există numeroase informații până spre mijlocul secolului XVI, când dispăre în cursul evenimentelor legate de Reformă și de înaintarea Imperiului Otoman către zona Ineului.

Este foarte posibil ca aceste două ansambluri să fi fost apropiate (caz sigur, după cum am arătat anterior, întâlnit - și cercetat arheologic relativ recent - în apropiere, în zona Bihorului la Sânnicolaul de Beiuș). Această situație poate fi detectată prin viitoare cercetări arheologice, dar și prin analiza altor planuri încă nedetectate. Planul din cca. 1693, cel

²²³ A. A. Rusu, *Castelarea carpatică...*(op. cit), p. 563.

din 1745, „Ridicarea Josefină” și cel din 1791 sunt greu interpretabile în această perspectivă, surprinzând doar complexul fortificat aproape complet, sau grupări de arhitecturi majore pe malul nordic al Crișului. Ele se găsesc în aria actuală din jurul cetății-castel. Circumstanța este importantă pentru că cercetările arheologice viitoare pot detecta aceste complexe medievale timpurii sau mai târzii, situație petrecută recent la castelul renescentist din Vințul de Jos, unde, în incinta sa, a fost descoperit un ansamblu monastic.

În secolul XV și prima jumătate a secolului XVI, castelul este amintit de numeroase ori și se poate presupune reconstrucția edificiului medieval într-o manieră renescentistă, adaptată armamentului și strategiei contemporane. Ne referim la utilizarea armelor de foc ușoare și a artileriei. Grosimea zidurilor de pe laturile de vest, sud și est, precum și gabaritul și forma turnurilor de colț justifică această supoziție. Ele sunt într-o evidentă disproporție cu restul grosimilor de ziduri interioare și exterioare de la parter și cu grosimile tuturor zidurilor de la etaj. Începând cu 1551-1552, prin prezența în sudul Mușului a Imperiului Otoman (după cucerirea Banatului), sporește importanța castelului-cetate. Ineu devine așezare de graniță, la limita teritoriilor deținute de creștini și de musulmani. Începând cu 1565-1566, perioadă în care otomanii cuceresc zona Zărandului, această graniță devine extrem de mobilă. Castelul este utilizat de musulmani, apoi de creștini și iarăși de musulmani. Primii îl repară imediat după cucerirea din 1566 (vezi ordinul sultanului din 1568), creștinii îl amplifică și îl adaptează artileriei după recucerirea din 1595 (cf. Conscriptiei din 1605) și în timpul lui Gavril Haller (1645-1652). La sfârșitul acestei etape, complexul fortificat este format din cele două entități - cetatea interioară și cea exterioară (cf. vedutei din secolul XVII și planurilor din cca. 1693, din 1745 și 1791). Felul în care arăta complexul fortificat înainte și după Haller este imposibil de precizat în acest moment, el urmând a fi stabilit doar după cercetări arheologice și de parament viitoare.

Musulmanii îl repară/modernizează într-o primă fază în intervalul 1658-1660. Relatarea lui Evlyia Celebi

pare a fi exactă în descrierea situației fortificației imediat după acest interval de timp: cele două incinte, forma lor, dotarea, raportul cu apa etc. Dacă incinta interioară există astăzi (dar transformată între timp într-o manieră care va rezulta din cercetările viitoare arheologice și de parament) din cea exterioară se păstrează urma unui bastion „pană” în sud-estul primei, pe malul Crișului. Urmele șanțului cu apă care proteja cetatea sunt vizibile pe planul din 1782-1785 („Ridicarea Josefină”). Rămâne în suspensie problema fortificației așezării din sudul Crișului, dificil de plasat în spațiu, dar reperabilă în planul din cca. 1693 (unde înconjoară „palanca”, șanțul fiind foarte probabil cel menționat de Celebi că era în curs de amenajare), dar detectabilă și în raport cu unele configurații urbanistice surprinse de „Ridicarea Josefină”.

Modificări ale arhitecturii cetății (probabil interioare) sunt de presupus și în intervalul 1703 - 1745, când aici funcționează centrul grăniceresc. Intervenții interioare sau supraetajări/reconstrucții este posibil să fi avut loc atunci, sau mult mai probabil, către sfârșitul secolului XIX (vezi mai jos), iar aceste realități sau ponderea lor pot fi cunoscute prin același set de cercetări viitoare.

Certe sunt modificările importante care au loc după 1870/71, care, dat fiind schițele din 1868 și 1871 ale cetății păstrate, sunt de reconstrucție/construcție a elementelor ruinate (corpurile perimetrice de clădiri, zidul de incintă din sud, cele trei turnuri înafara celui de nord-vest, turnul de poartă, supraetajarea clădirilor de pe contur (zidurile de la etaj exterioare sunt mult mai subțiri decât cele de la parter), detaliile neogotice (ancadramente, cornișe etc.), la nivelul etajului. Ele sunt contemporane cu alte refacțurări și reconstrucții contemporane de factură romantică - Castelul Huniade din Timișoara, Castelul din Bonțida, castelul din Ardud etc.). Se adaugă câteva detalii ale scârilor interioare (caracteristice pentru secolul XIX) etc.

În anii '70-80, ai secolului XX, prin reconstruirea unui fragment din zona pieței centrale cu blocuri de locuințe colective, este afectată nu numai armonia centrului istoric, dar se distruge și ambianța dinspre apă a cetății. Anexele sărăcicioase ale blocurilor

sunt foarte prezente în raport cu cetatea, afectând și imaginea ambelor maluri ale tronsonului respectiv al văii Crișului.

În aceeași perioadă, *cetatea este amenajată pentru funcțiunea de școală*. În anii 1975-1976 se întreprind *lucrări de modernizare și dotare*, presupunând: înlocuirea planșelor de lemn cu planșee de beton armat, refacerea șarpantei, dotarea cu grupuri sanitare și încălzire centrală, noi compartimentări. Ele au afectat substanța istorică a edificiului și pun acum probleme de rezistență.

În anii '90 în estul cetății, la mică distanță, se ridică un *ansamblu de clădiri școlare*, care preiau funcțiunea școlară a cetății. Vecinătatea și arhitectura modestă a acestora afectează destul de grav integritatea cetății.

Edificiul este părăsit de câțiva ani și se găsește într-un proces continuu de degradare, proces care va atinge în scurt timp substanța structurală majoră. Deocamdată se constată distrugeri fragmentare ale șarpantei și învelitorii, deteriorarea finisajelor exterioare și dispariția aproape în întregime a finisajelor interioare. De asemenea se observă unele tasări ale corpului dinspre Criș.

Cetatea revenind de curând în proprietatea Primăriei (2015), acum (iunie-august 2016) este în curs de realizare un proiect de reabilitare generală, pentru care se desfășoară câteva studii în paralel: arheologic, de parament, istoric general, de la care se așteaptă rezolvarea problemei evoluției cetății și finalmente, a reabilitării ei. Înafara subsemnatului, din colectiv fac parte: arheologii dr. Csok Zsolt și dr. Florin Mărginean, precum și istoricii de artă dr. Attila WEISZ și dr. Zsolt KOVÁCS, șeful proiectului complex fiind dr. Arh. Mihai Muțiu.

CONCLUZII-PROPUNERI

LISTA ACTUALĂ A MONUMENTELOR ISTORICE ȘI PROPUNERI ALE ALTOR DOCUMENTAȚII ANTERIOARE

După cum am amintit la începutul studiului, la Ineu și satele aparținătoare sunt următoarele monumente clasate conform Listei Monumentelor Istorice, actualizate în 2010:

301-AR-II-a-B-00612 - Ansamblu urban Ineu, oraș Ineu, zona centrului, inclusiv cetatea: la N-str. Slavici Ioan (de la intersecția cu Calea Traian până la cetate inclusiv); la S, Calea Republicii, între nr. 56 și 68; la E, pe malul opus al Crișului Alb, zona delimitată de cele două biserici și cele două clădiri (P+1) de secol XIX (aflate de o parte și alta a Căii Republicii, la intersecția cu DN dinspre Arad)

302-AR-II-a-A-00613 - Cetatea Ineului, oraș Ineu, Calea Traian 2- mijlocul secolului XVII

330-AR-II-a-B-00630 - Ansamblu castel Solymosy (Spital Psihiatrie), sat aparținător Mocrea, oraș Ineu 1 A, secol XIX

331- AR -II-m-B-00630.01- Castel Solymosy, sat aparținător Mocrea, oraș Ineu, 1834

332- AR -II-m-B-00630.02 - parc, sat aparținător Mocrea, oraș Ineu, mijlocul secolului XIX.

Ca urmare, este protejată (categoria B) aria centrală a orașului Ineu (un mic fragment din piața lenticulară din sudul Crișului Alb, corespunzătoare incintei cetății de pe malul opus, care este și ea inclusă în zona respectivă). În Ineu este protejată ca monument istoric distinct și Cetatea Ineului (categorie A). La Macea este protejat Castelul Solymosy cu parcul său, ambele fiind de categorie B.

COMENTARIU ASUPRA LISTEI ÎN RAPORT CU ACTUALUL STUDIU ISTORIC

Studiul istoric a demonstrat suficient de clar faptul că cele două localități au istorii de lungă durată, cu componente medievale și postmedievale remarcabile și care merită toată atenția. Acestea pot contribui la revitalizarea economică și ridicarea socio-culturală a populației locale. De asemenea, s-a demonstrat care sunt consecințele ignorării sau desconsiderării acestui patrimoniu, atât în perioada comunistă, cât și în cea de după 1989. Mă refer la distrugerile din zona centrală a Ineului, demolată parțial și aglomerată cu blocuri de locuințe colective sau cu noi sedii ale instituțiilor publice, la ruina Cetății și a altor clădiri istorice din ambele așezări, la intervențiile de proastă calitate asupra unor clădiri istorice centrale sau de locuit din restul ariilor, din deceniile ultime.

Analizând lista actualelor monumente istorice, cu doar trei poziții, consider că lista conține foarte puține dintre obiectivele care merită să fie protejate. Între acestea am în vedere cel puțin un sit arheologic dintre cele detectate prin studii specifice mai vechi, arii de locuire tradițională din ambele așezări, precum și unele arhitecturi majore istorice. De asemenea, modul de delimitare a „Ansamblului urban Ineu” consider că este defectuos, concentrându-se doar asupra ariei cetății și asupra unui mic fragment din centrul urban de la sud. Corectarea prin extindere a acestuia și introducerea celorlalte pe lista monumentelor istorice ar da o șansă unei administrări corecte, în consonanță cu exigențele europene și cu aspirațiile locuitorilor de astăzi și ale urmașilor lor. Integrate politicilor de dezvoltare economică și socială, ele vor asigura un suport important pentru activități turistice, culturale, educaționale.

PROPUNERI DE ACTUALIZARE A LISTEI MONUMENTELOR ISTORICE

Ca urmare, propun menținerea celor trei poziții existente pe actuala Listă a Monumentelor Istorice (zona centrală Ineu - cu unele extinderi la nord și sud de Criș, Cetatea Ineului și Castelul Solymosy din Mocrea), cărora le voi delimita zonele de protecție; propun să se adauge un sit arheologic (al fostei Mănăstiri a lui Dionisie) și două noi monumente de arhitectură din Mocrea (Biserica Reformată și Biserica Ortodoxă).

Pentru fișele preliminare, propun același model ca acela din „Studiul istoric al PATJ Arad” și adaptat caracterului specific al acestei documentații. Ca urmare, „Fișa de monument” a fiecărei propuneri conține 6 câmpuri: 1. Localizarea administrativă; 2. Tipul monumentului; 3. Coordonate geografice (adresă); 4. Descrierea monumentului; 5. Date; 6. Bibliografie, cu următoarele precizări:

1. *Localizare administrativă*: este trecut numele actual al localității. Urmează în ghilimele toponimul unde s-a făcut descoperirea. Dacă toponimul nu este precizat, se folosește o prescurtare a poziționării geografice: de exemplu: „La 800 m vest de sat”. În final se menționează județul.

2. *Tipul monumentului*: ansamblu urban, sit arhe-

ologic (fortificație, tell, tumul, necropolă, castel/cetate, biserică etc.), arhitectură majoră, locuință, monument de for public etc.

3. *Coordonate geografice (adresa)*: se notează coordonata geografică determinată cu ajutorul GPS-ului sau adresa poștală. În cazul sitului Mănăstirii Sf. Dionisie, se fac trimiteri la repere istorice și recente.

4. *Descrierea monumentului*: se prezintă pe scurt descrierea monumentului (componente, volumetrie, fațade, elemente de detaliu importante, decorațiuni, materiale utilizate etc.).

5. *Date*: este menționată epoca sau secolul din care provin descoperirile.

6. *Bibliografie*: dacă este cazul se dau trimiterile bibliografice necesare sau sursa informațiilor (dacă nu sunt publicate).

Ansambluri urbane (modificare)

Conform celor menționate mai sus, propun să se mențină poziția „Ansamblu urban Ineu” din actuala listă, cu extinderi spre nord și vest în zona cetății (pentru o corectă protecție a sa dinspre direcțiile unde s-ar putea interveni constructiv) și în zona pieței centrale, cu extinderi spre vest (introducându-se în zona protejată frontul de sud al pieței de secol XIX și început de secol XX, bine conservat) și est (introducându-se aria estică a pieței de tip „lenticular”, din spatele Bisericii Ortodoxe). Astfel, este protejată toată piața (pâna la frontul nordic, de blocuri), inclusiv masivul de verde al parcului central, ansamblu extrem de valoros în sine și pentru calitatea vieții urbane. Frontul nordic al pieței este înnoit în perioada comunistă în cea mai mare parte, iar clădirile vechi menținute au fost transformate radical în ultimele două decenii. De asemenea, sunt excluse din zona protejată parcelele blocurilor de locuințe colective care înlocuiesc porțiuni din vechile fronturi istorice.

În aceste condiții, nu consider oportună instituirea unei zone de protecție a acestei noi formule, pentru a nu se amplifica nejustificat zona care urmează să aibă acest statut. Prin corecțiile respective, aria centrală și cetatea din Ineu sunt protejate împreună și astfel pot fi evitate intervenții neconforme cu calitățile lor urbanistice și arhitecturale.

1.	1.	<i>Ineu, Ansamblu urban Ineu</i> , oraș Ineu, zona centrului, inclusiv cetatea: la N-str. Slavici Ioan (frontul opus cetății, de la intersecția cu Calea Traian până la cetate inclusiv) și pe malul sudic, linia frontului de blocuri din nordul centrului; la V-frontul opus cetății, până la Criș și, pe malul sudic, parcul din fața Primăriei; la S, întregul front sudic al Căii Republicii, până în spatele Bisericii Ortodoxe, cu parcellarul aferent; la E, zona pieței din spatele Bisericii Ortodoxe, conturul închizându-se peste Criș, cu aria protejată a cetății (conform planșă), județul Arad.
	2.	Ansamblu urban asociat cu ansamblul cetății; conține situl arheologic al vechiului centru al așezării medievale și parcul central, cu vegetație valoroasă
	3.	Calea Republicii (piața orașului) și ansamblul castelului, conform descrierii și planșei
	4.	Ansamblu urban dezvoltat în jurul unei piețe de tip „lenticular”, cu parc central, conținând două biserici de secol XVIII-XIX, clădiri civile de secol XIX și înc. sec. XX, articulat ansamblului cetății medieval-renascentiste
	5.	Secolul XIV- începutul secolului XX
	6.	Cf. Lista Monumentelor Istorice și „Studiu istoric...” (incl. hărți istorice, reconstituiri etc.)

Situri arheologice

Am selectat dintre cele câteva situri arheologice semnalate, dar necercetate, doar pe cel al fostei Mănăstiri a lui Dionisie, important și în sine și prin relația cu așezarea timpurie a Ineului. Cele două așezări (prima fiind, probabil, cea din jurul Mănăstirii lui Dionisie) au definit, foarte probabil, o axă importantă instituțională și de locuire de-a lungul Crișului Alb, în Evul Mediu. Situl este detectabil conform urmei unei bucle a Crișului Alb, orientată spre sud și deschisă spre nord, foarte vizibilă în Ridicarea Franciscană, buclă constituind un foarte bun sit protejat natural pe trei laturi, în nordul Crișului. Situl propriu-zis al mănăstirii fortificate este înconjurat, conform documentelor istorice, de așezarea aparținând direct mănăstirii.

	1.	<i>Ineu</i> , situl „Mănăstirii lui Dionisie” („Dyenesmonostura”), în proximitatea fostelor „Moara Balukan” și „Cârciuma Mândra Măriuța”, la cca 2,5 est de oraș, pe malul sudic al Crișului Alb, oraș Ineu, județul Arad
	2.	Sitarheologic complex, conținând o mănăstire și așezarea dependentă, necropolă etc.
	3.	La cca 2,5 km est de oraș, localizabil prin hărțile de secol XIX (toponimele „Moara Balukan” și „Cârciuma Mândra Măriuța”); localizarea și delimitarea vor fi realizate de către specialiști ai Complexului Muzeal Arad
	4.	Situl conține urmele Mănăstirii lui Dionisie (detectate în secolul XIX și schițate ca plan general și unele detalii) și ale așezării dependente de ea, care apare în documentele de secol XIII-XIV; în „Repertoriul arheologic...” este menționat, fără descriere și localizare exactă
	5.	Secolele XII-XIII, până în secolele XV-XVI; biserica de stil romanic
	6.	„Repertoriul arheologic...” - op. cit., p. 78; A.A. Rusu, G.P. Hurezan, „Biserici medievale...” - op. cit., pp. 173-176; informații inedite - dr. arh. Florin Mărginean

Arhitecturi majore

Deoarece singurele propuneri de arhitecturi majore sunt bisericile din Mocrea, nu voi dezvolta acest subiect.

ALTE SISTEME DE PROTECȚIE

Situri arheologice

Din studiul istoric rezultă succesiunea în Ineu, Mocrea și zona administrativă Ineu, a mai multor arhitecturi majore (în special biserici) dispărute, dar și a vechiului castel și a Mănăstirii Franciscane din Ineu, Castrul Mocrea etc. La acestea se adaugă siturile semnalate în lucrarea „Repertoriul arheologic al Mureșului inferior”, Timișoara, 1999 și preluate în acest studiu istoric. Toate acestea reprezintă un patrimoniu important care merită avut în vedere de către administrația orașului. Unele dintre ele nu sunt localizate exact, altele au localizări aproximative.

În perspectiva unei protecții viitoare a acestor situri, propun ca Regulamentul să fie astfel alcătuit încât să-i permită Primăriei să acționeze în situația unui șantier care atinge un asemenea sit, impunându-i proprietatului contactul cu instituțiile de profil care

să realizeze descărcarea de sarcină arheologică. Această propunere se aplică cu atât mai mult zonei protejate „Ansamblul urban Ineu”, unde ar trebui să se găsească urmele vechilor arhitecturi. Consider că această manieră de reglementare are sulețe și se sprijină pe cooperarea administrației locale și a instituțiilor care au competență în acest domeniu cu proprietarii sau întreprinzătorii.

Urbanistică

În cursul studiului am arătat evoluția celor două așezări ale Ineului, la care se adaugă colnele de pe Dealul Mocrea și elementele valoroase din punct de vedere urbanistic, între care cele mai importante ar fi rețeaua stradală și sistemul de lotizare. Nu este cazul să reiau argumentația privind perenitatea acestor morfo-structuri, relația cu evoluția socio-economică și culturală a comunităților respective și valoarea lor materială. În cazul Ineului este foarte posibil ca structurile urbanistice amintite anterior să fie mai vechi de secolul XVIII, iar această realitate este probată de primele planuri exacte ale orașului. Ca urmare, este necesar ca regulamentul însoțitor al PUG-ului să propună un sistem de protecție a acestor structuri stradale, suplu dar eficient. Acest sistem ar preîntâmpina acțiunii constructive sau de amenajare care să deterioreze echilibrul local sau zonal, să afecteze domeniul public (forma străzii sau spațiului public respectiv, coerența fronturilor stradale etc.) sau pe riverani, așa cum s-a acționat în anii '60-70 ai secolului trecut, în plin regim comunist. Am în vedere, inserția de arhitecturi moderne, neconformate corespunzător, din centrul Ineului, care au deteriorat grav imaginea orașului în zona sa cea mai valoroasă. Dacă acest tip de gest este cauzat de doctrinele din acel moment, el nu mai poate fi tolerat acum.

De asemenea, am insistat asupra valorilor urbanistice și asupra efectului benefic pentru sănătatea publică al aliniamentelor de arbori din așezările Ineului (mă refer în special la parcul central de la Ineu, prelungit spre vest, dar și la aliniamentele stradale din oraș), care realizează nu numai o protecție a gospodăriilor față de noxele drumurilor, ci și imagini dinamice (temporal și spațial) ale spațiilor publice respective. Ele trebuie protejate ca atare și

de asemenea trebuie interzisă orice defrișare locală sau la scara întregului aliniament, din orice motiv sau cu orice scop.

În ceea ce privește Dealul Mocrea, legat istoric de Ineu, cu colnele sale (așezarea Dealul Viilor), culturile de viță de vie, la care se adaugă vegetația spontană care a devenit o adevărată pădure, propun un sistem de protecție de asemenea suplu, în care Regulamentul urbanistic să stabilească limitele oricărei intervenții constructive sau oricărei amenajări. Astfel s-ar proteja implicit și pivnițele de secol XVI-XVII.

Toate aceste prevederi ar fi în consonanță cu politicile ce impun protecția mediului antropoc și realizarea de amenajări peisagere pentru orice investiție, anumite suprafețe de spațiu verde pe cap de locuitor etc. etc.

Arhitecturi minore (locuințe)

În orașul Ineu (precum și în satul Mocrea) există încă un număr de locuințe tradiționale din secolul XIX (chiar de sfârșit de secol XVIII), care sunt întreținute ca atare și pot funcționa ca reper în protecția elementelor de tradiție și model în edificarea noilor arhitecturi. Ele sunt caracterizate prin volume simple (casa dreptunghiulară perpendiculară pe stradă și acoperită în două ape, pridvor de-a lungul casei, spre curte), materiale tradiționale (ziduri din pământ bătut sau materiale compozite (lemn, văugă, cărămidă arsă), structură a plașelor și șarpantă din lemn și învelitoare din țiglă solz). Casele au anexe diverse, între care o bucătărie de vară, magazie și atelier etc. Gardurile spre stradă (cele vechi, tradiționale) sunt integral din lemn sau cu stâlpi de cărămidă. Ele au fost edificate de toate etniile din zonă (români, unguri, slovaci etc.), reprezentând cea mai concludentă dovadă a schimburilor interculturale ale zonei.

Ca urmare, cel mai eficient și elastic sistem de protecție propus de PUG este instituirea în toate așezările Ineului, prin Regulamentul de Urbanism, a unor reguli de edificare care să se inspire din acest mod de locuire, cu numeroase calități estetice, de durabilitate/ fiabilitate, confort, întreținere și consum energetic economice etc. Sunt reguli prin care se va putea asigura o coerență urbanistică și ar-

hitecturală care nu poate fi observată în edificările din ultimele două decenii, dar este de dorit pentru viitor.

CONSTATĂRI GENERALE REFERITOARE LA CETATE

Din punct de vedere juridic, în acest moment, *cetatea (castelul) din Ineu este clasat ca monument istoric (AR-II-a-A-00613)* din Lista Monumentelor Istorice, anexă a Legii 422/2001, Listă actualizată în 2010. El este în directă legătură cu Ansamblul urban protejat prin aceeași listă, amintit anterior. Practic, formează un tot și trebuie luat ca atare.

În realitate, din punct de vedere urbanistic, cetatea se găsește într-un context deteriorat direct și indirect (ne referim la propria parcelă și la vecinătățile imediate), context care rupe legătura dintre cele două entități.

Din punct de vedere arhitectural-structural, este în pericol de distrugere, iar pachetele de fotografii făcute în 1975, 2007, 2014 și 2016 demonstrează ruina progresivă suferită în ultimul timp.

PROPUNERI

Aceste constatări impun o serie de etape ale unui proces amplu de protecție, cercetare și reabilitare, care constituie baza temei de proiectare în cazul oricărei intervenții viitoare asupra monumentului:

- realizarea unei protecții de urgență a clădirii, cel puțin la nivelul învelitorii, pentru a opri degradările și punerea la punct a unui sistem de pază pentru a opri furturile;
- cercetare arheologică extinsă pe întreaga parcelă, pentru a surprinde antecedentele cetății și evoluția ei; o asemenea cercetare cu rezultate extrem de spectaculoase s-a întreprins și se întreprinde în ansambluri similare la Șimleul Silvaniei și Vințul de Jos, iar în ultimii ani la Timișoara (Castelul Huniade-Muzeul de Istorie);
- studiu și expertiză geotehnică, pentru a se cunoaște sistemul de fundare și starea terenului înconjurător (studiu coroborat cu cercetarea arheologică);
- cercetare de parament pentru a se cunoaște evoluția constructivă a elementelor supraterane ale cetății;

- expertiză de rezistență pentru a se detecta zonele cu probleme structurale (tasări, deplasări, fisuri etc.), coroborată cu cea geotehnică;

- completarea studiului istoric odată cu începerea șantierului, prin descoperirea unor elemente acum necunoscute, care pot informa asupra evoluției cetății și a spațiului înconjurător;

- punerea la punct a unui program global de salvare și reabilitare/restaurare a cetății, inclusiv prin găsirea unor noi funcțiuni compatibile cu acest gen de edificiu (cele mai pluzibile sunt cele *cultural-turistice* prin care să se obțină în final un *complex pluri-funcțional* în care componentele culturale și spațiile de întrunire să fie completate prin dotări auxiliare de petrecere a timpului liber), care să adăpostească evenimente științifice, culturale, de calitate și ținută, administrat de Consiliul Local sau de o firmă care va concesiunea ansamblul. Toate rezultatele cercetărilor amintite mai sus este obligatoriu să fie integrate acestui program;

- punerea la punct a unui program de reabilitare a vecinătăților imediate prin care să se realizeze amenajări cu funcțiuni complementare celor ale cetății și un context urbanistic de calitate. Una dintre propuneri se referă la complexul școlar din est care ar trebui să fie mascat prin plantații sau refațadizat. În același scop se vor utiliza și integra inclusiv descoperirile arheologice, recuperarea elementelor fortificației exterioare și a altor amenajări existente;

- materializarea printr-o *proiectare complexă* a programului respectiv, care să cuprindă *restaurarea/reabilitarea/conversia funcțională a edificiului și amenajările exterioare* (cu recuperarea și valorificarea vestigiilor arheologice), în care *protecția și amplificarea spațiilor verzi perimetrare* (în special a arborilor) devin deosebit de importante;

- găsirea de mijloace de finanțare;

- execuția specializată;

- administrare în conformitate cu programul respectiv.

Considerăm că este oportun ca, în paralel cu derularea proiectului de reabilitare și conversie a cetății Ineu, să se deruleze cercetări și în alte situri învecinate (de exemplu, situl fostei mănăstiri Sf. Dionisie), care pot deveni importante obiecte de vizitare turistică, inclusiv pe timpul derulării șantierului (caz

similar șantierului de la Frumușeni - Bizere, din sudul Mureșului); prin aceasta, oferta turistic-culturală s-ar amplifica substanțial.

DATE TEHNICE:

TITLU PROIECT 1: Elaborare documentație de natură istorică a Studiului de prefezabilitate pentru reabilitarea/renovarea cetății Ineu, jud. Arad (BENEFICIAR: Primăria Orașului Ineu, PROIECTANT GENERAL: s.c. Network Management S.R.L. Timișoara - arh. Mihai Muțiu)

TITLU PROIECT 2: Studiu istoric pentru proiect nr. 10/R/2011 Cetatea Ineu (PROIECTANT GENERAL: Mihai Muțiu B.I.Arh., Timișoara - arh. Mihai Muțiu) PROIECTANT STUDIU ISTORIC în ambele faze: B.I.A. Teodor Octavian Gheorghiu

EXECUTANT: Teodor Octavian Gheorghiu (realizarea documentării și a părții scrise a studiilor istorice, propuneri intervenție etc.)

Predare: martie 2008, respectiv, septembrie 2011
TITLU PROIECT 3: Studiu istoric preliminar în vederea finalizării PUG Ineu, județul Arad (BENEFICIAR: Primăria Orașului Ineu- Primar- Călin Ilie Abrudan și Arhitect Șef- Radu Sima, PROIECTANT GENERAL: SC Obiectiv SRL- arh. Ionel Feier)

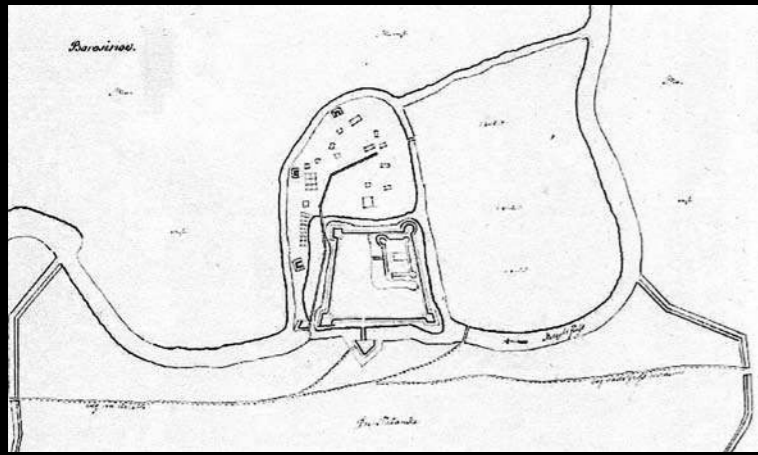
COLABORATOR pentru proiectul 3: st. arh. Arina Maria Gheorghiu (desenarea în format electronic a hărții evoluției orașului și cartării monumentelor existente și propuse)

Predare: noiembrie 2014

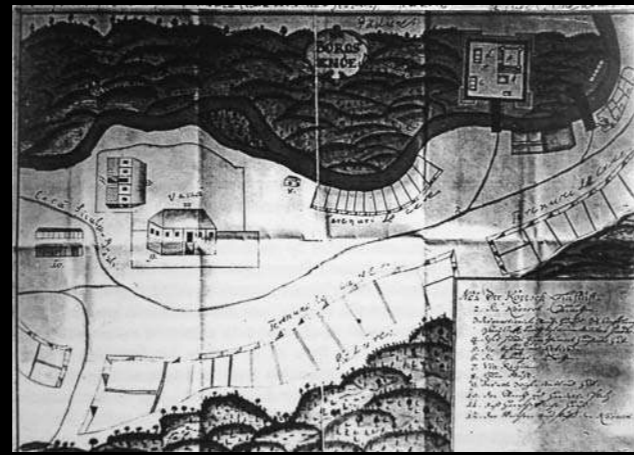
TITLU PROIECT 4: Studiu istoric pentru reclasarea Cetății Ineu,

(BENEFICIAR: Primăria Orașului Ineu, PROIECTANT B.I.A. Teodor Octavian Gheorghiu)

Predare: iulie 2016

Plan al Ineului databil la sf. sec. XVII (cca. 1691/93)

Ineu, 1745. Plan cu cetatea completă, inclusiv fortificația exterioră

Planul Ineului din „Ridicarea Franciscană”

Detaliu cu piața centrală a Ineului în „Ridicarea Franciscană”

Planul zonei Ineului din „Ridicarea Josefină” (cca. 1782) cu Ineu și situl fostei mănăstiri Sf. Dionisie (locul Morii Balukan, din estul zonei)

Planul Ineului și ariei exterioare estice (până la Moara Balukan) în a treia ridicare topografică militară (cca 1884)

Planul Ineului din „Ridicarea Josefină”

Detaliu cu piața centrală a Ineului în „Ridicarea Josefină”

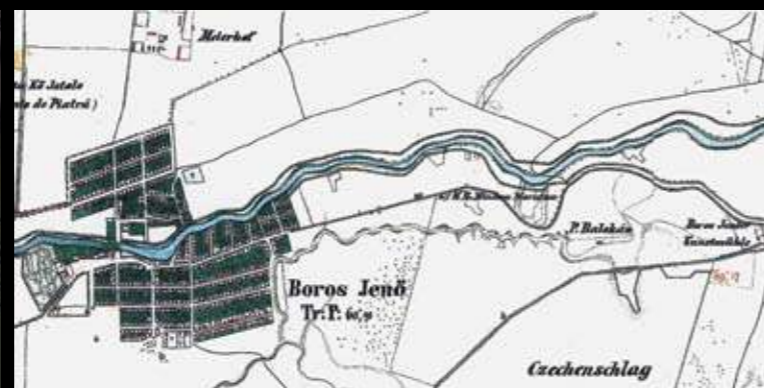

Planul Ineului la sfârșitul secolului XIX (plan cadastral)

Planul Ineului și ariei exterioare estice (până la Moara Balukan) în a treia ridicare topografică militară (cca 1884)

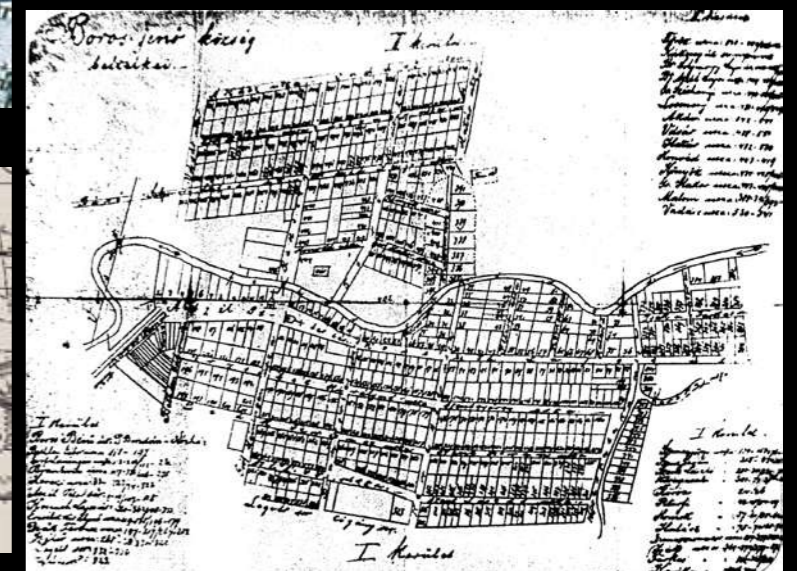
Detaliu cu cetatea din Planul înregistrat în urbarul din 1791

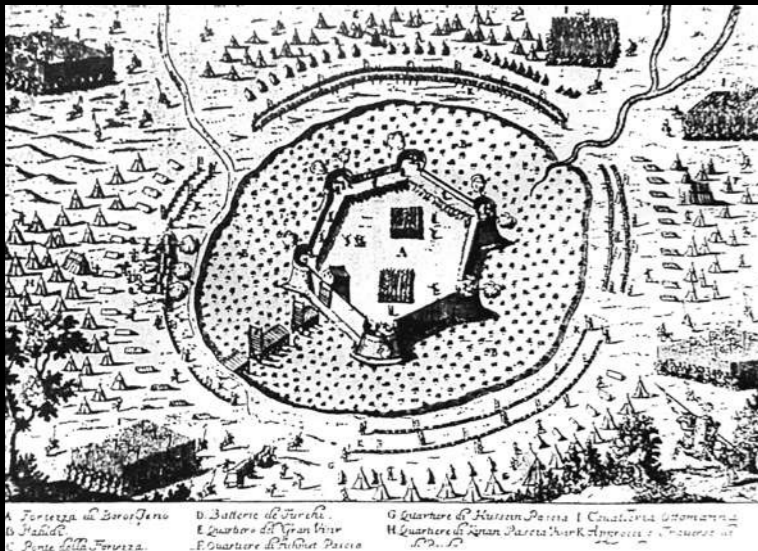
Planul zonei Ineului din „Ridicarea Franciscană” (cca. 1850), până în zona Morii Balukan („P. Balokan”, în extremitatea estică)

Planul Ineului în Planul director de tragere din 1953/56 (refăcut după cel din 1936) extins spre est și vest

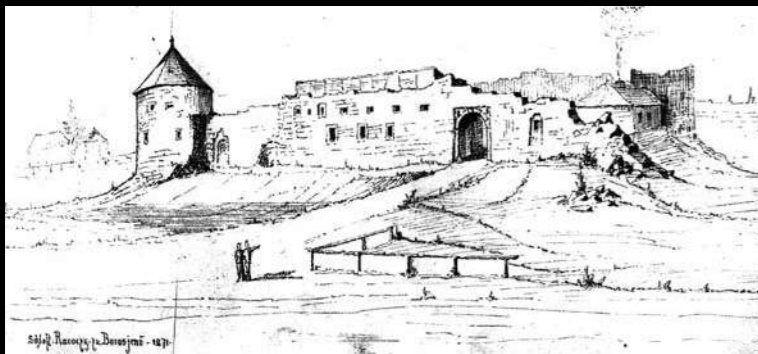
Planul Ineului în harta militară 1910

Vedută sec. XVI

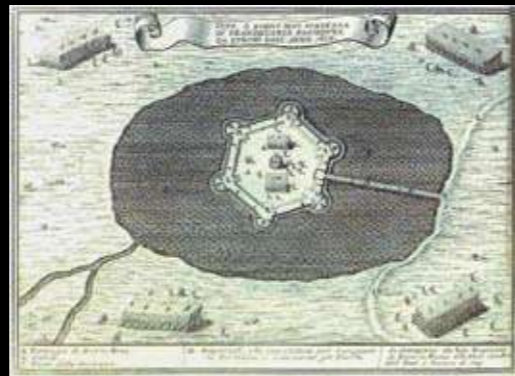
Giovanni Giacomo di Rossi, vedută de după 1658 (sursa: Doina Chiș)

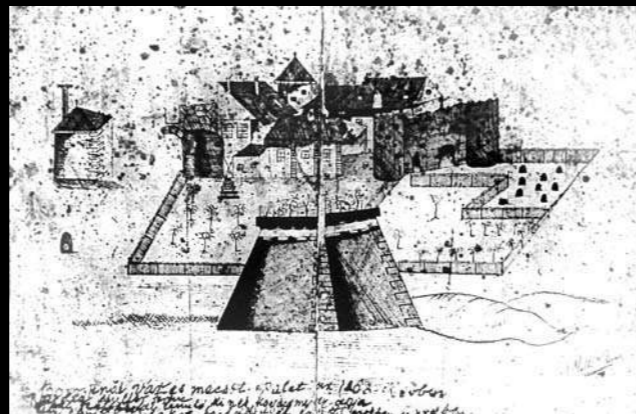
Desen al cetății în 1871 (sursa: Doina Chiș)

Castelul la aproape 1900 (colecția arh. Alexandru Nagy-Vizitiu)

Vedută cca. 1658 (sursa: „Pagini ineuane”)

Desen al castelului Ineului și moscheii-1868 (sursa: I. Tripa, op. cit.)

Casă tradițională (sec. XVIII), într-o fotografie de la sf. sec. XIX (sursa: Doina Chiș)

Castelul în anii 1900 (sursa: Doina Chiș, op. cit.)

Desen cu moscheea - 1905 (sursa: Doina Chiș)

Hotelul Central în cca. 1930 (sursa: Doina Chiș)

Castelul dinspre s-v în perioada interbelică (colecția arh. Alexandru Nagy-Vizitiu)

INEU

Cetatea și moscheea cu podul modern de peste Criș în perioada interbelică (sursa: I. Tripa, op. cit.)

Castelul dinspre n-v în perioada interbelică (colecția arh. Alexandru Nagy-Vizitiu)

Castelul dinspre nord, 1957 (colecția arh. Alexandru Nagy-Vizitiu)

Casă tradițională- foto cca. 1960 (sursa: Doina Chiș)

Castelul dinspre sud, 1973 (colecția arh. Alexandru Nagy-Vizitiu)

Fotografii din cca 1975

Fotografii din 2007

Cetatea, 2007

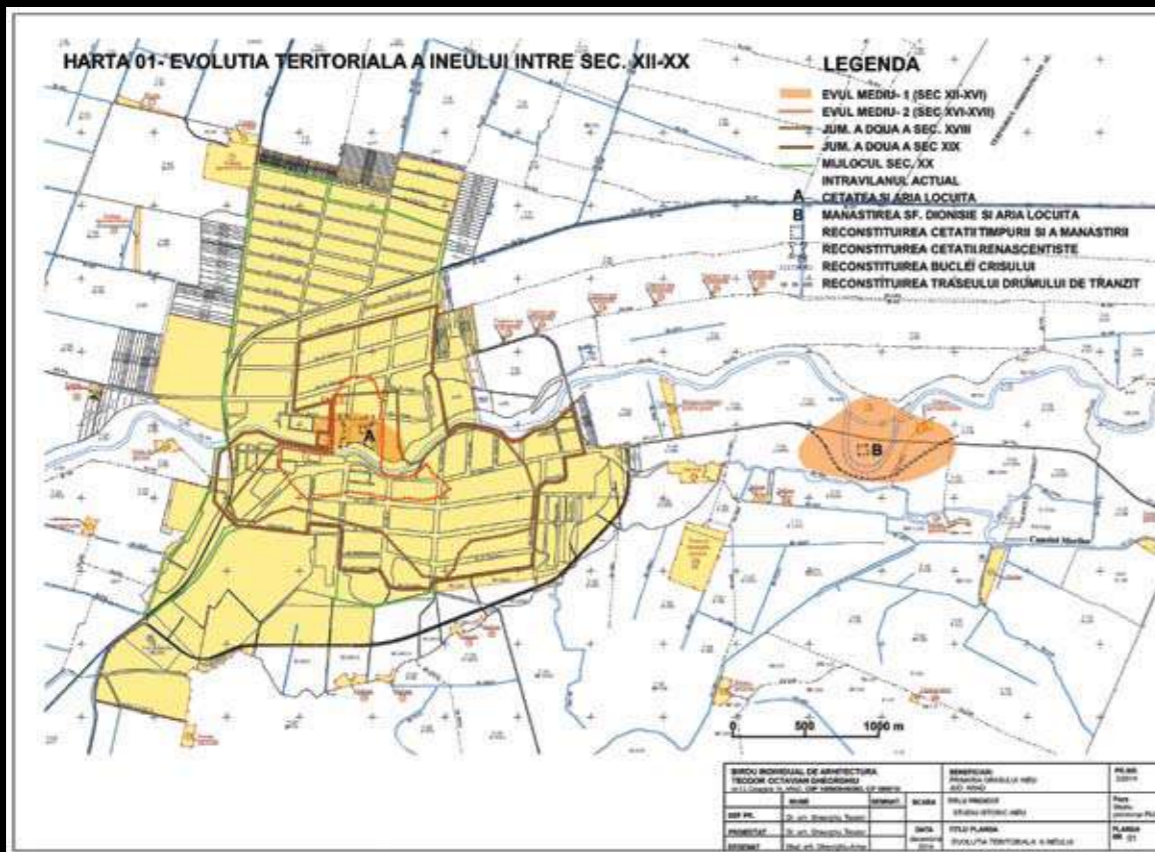

Centrul istoric, 2014

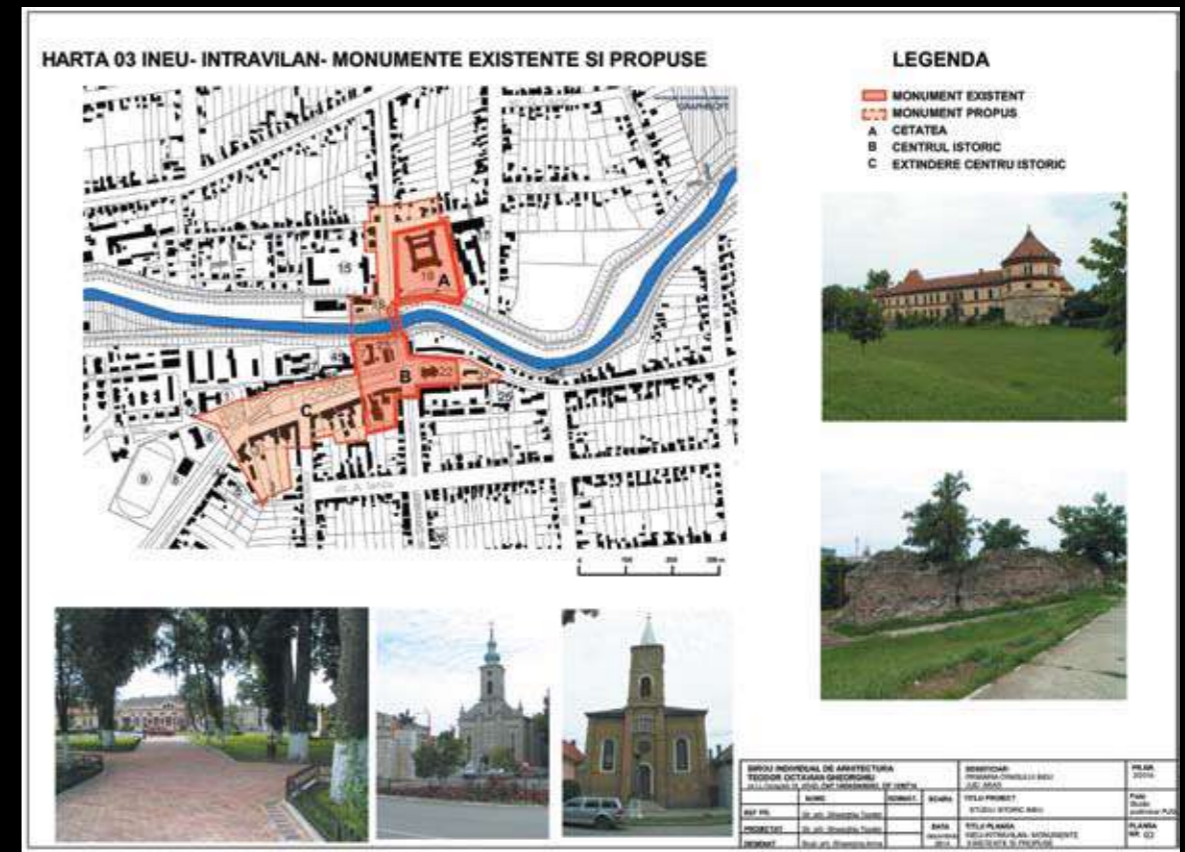

Cetatea, 2016

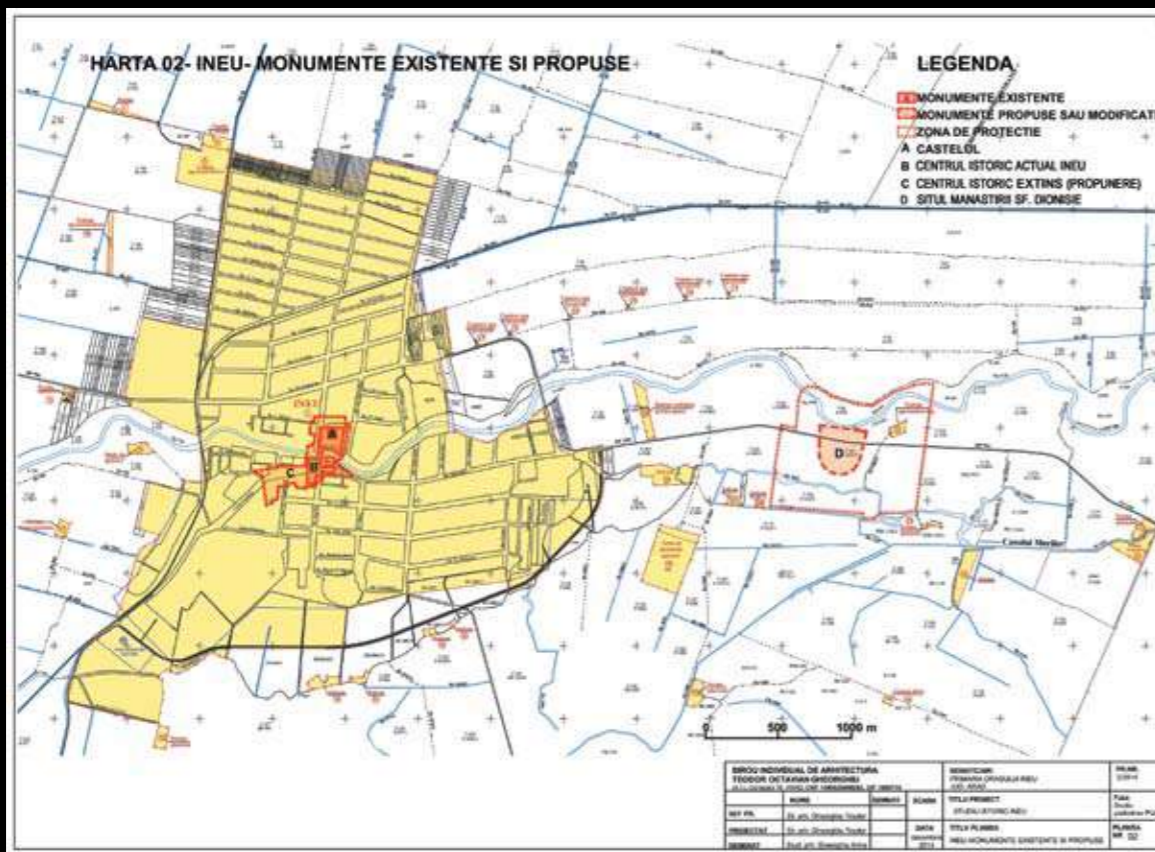

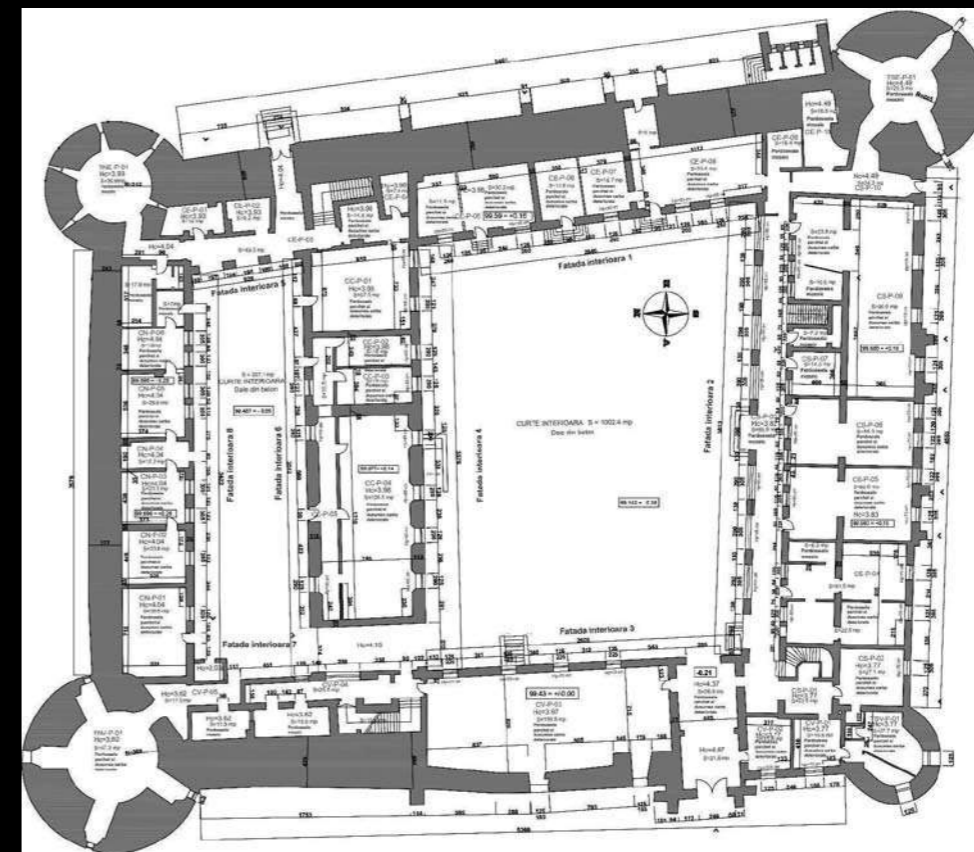
Ineu-evoluția așezărilor din zonă (Ineu și Mănăstirea Sf. Dionisie)

Ineu-intravilan- sisteme de protecție (monumente istorice existente și propuse)

Ineu- sisteme de protecție (monumente istorice existente și propuse)

Relevul cetății - 2016 (sursa: S.C.Virtual Team Management S.R.L.- dr. arh. Mihai Muțiu)